

SENT 64

2023

ČASOPIS ZA KNIŽEVNOST, UMJETNOST I KULTURU

ISSN 1452-970X

Glavni i odgovorni urednik
Enes Halilović

Grafička oprema
Milojko Milićević

Na naslovnoj strani
Mirza Župljanin,
Bijela rijeka, komb. tehnika

Izdavač
Građanski forum
Novi Pazar

Poštanski fah 130
+ 381 64 15 29 225
eneshalilovic99@gmail.com

Mile Stojić	
<i>MRZIM OBLAKODERE</i> , interview	5
<i>DAH SVE TIŠI BIVA</i> , Mile Stojić	17
<i>ČETRDESET GODINA U VOZU SARAJEVO–PLOČE</i> , Naida Mujkić	31
Milorad Pejić	
<i>NAKOTIO SE BAUK KAPITALIZMA</i> , interview	39
<i>TEBI SE OBRAČAM</i> , Milorad Pejić	49
<i>IZABRANE PJESME MILORADA PEJIĆA</i> , Adin Ljuca	61
Mustafa Zvizdić	
<i>POBUNA NA ŠKOLSKOM ČASU</i> interview	77
<i>U DUBOKOM TRANSU</i> , Mustafa Zvizdić	83
<i>MUSTAFA SAMSA U GULIVEROVSKOM SARAJEVU</i> , Dragoslav Dedović	92
Tanja Stupar Trifunović	
<i>ZANOSNA MOĆ LITERATURE</i> , interview	97
<i>SEBE I VODU ZAHVATITI</i> , Tanja Stupar Trifunović	105
<i>VUK KOJI JEDE SNOVE GILGAMEŠOVIH KĆERI</i> , Vladislava Gordić Petković	119
<i>Krenuli su po SENTU</i>	xxx

Mile Stojić
MRZIM OBLAKODERE

interview

Mile Stojić, Hercegovac, rođen je 21. siječnja 1955. godine u Dragičini. Gimnaziju završio u Ljubuškom, a Studij južnoslavenskih književnosti i jezika diplomirao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Pjesnik, prozaist, kritičar, antologičar, novinski kolumnist.

Bio je urednik *Naših dana*, *Lica*, *Odjeka*, *Oslobođenja*, *Tjednika*, *Dana*; deset godina kao lektor predavao južnoslavenske književnosti na Bečkom sveučilištu, a više od deset godina pisao redovne kolumne u splitskom *Feral Tribuneu* i u sarajevskim *Danima*. Objavio četrnaest knjiga poezije, te osam knjiga proze i esejistike. U Sarajevu su mu objavljena Izabrana djela u šest tomova (2015), a u Zagrebu kompletan pjesnički opus u knjizi *Muze i Erinije* (2021). Knjige su mu prevedene na engleski, njemački, mađarski, talijanski, bugarski, španjolski, poljski, slovenski i makedonski, a pjesma *Hatidža* čak na devetnaest jezika. Dobitnik je desetina domaćih i međunarodnih književnih nagrada, među njima Brankove (1978), Goranove (2007), te Ratkovićeve (2012). Dopisni je član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Živi u Sarajevu.

Vaše ime?

Ime sam dobio po djedu Mili Stojiću (1900–1954), kojeg nisam upamtio. Staro slavensko ime, koje je nastalo od pridjeva mio, dragi. Novinarka sarajevskog *Ljiljana* u jednom zlobnom

članku meni posvećenom pitala se: otkud Mile u Bosni?, a odgovor je, da je znala, mogla potražiti u zemljopisu. Mjesto Mile (današnji Arnautovići, pored Visokog) stolno je mjesto srednjevjekovnih bosanskih vladara.

Prva riječ koju ste izgovorili?

Ja nisam bio vunderkind, da bih mogao odgovoriti na to pitanje.

Vaše prve igračke?

Moj otac je dugo radio kao gastarbajter u Njemačkoj, tako da smo uvijek dobijali za ono vrijeme sofisticirane igračke, male automobile što se pokreću na baterije, minijaturne muzičke kutije na navijanje... Najdraži mi je bio majmun – dobošar, koji, na stiskanje gumenog balona udara u bubanj. Ponekad mi se učini da sam i sam taj majmun, kojeg pokreće neka nevidljiva ruka, a on bubnja li bubnja.

Vaše igre?

Od najradijih dana poezija je bila moja najveća igra, kolo u koje sam se uhvatio kad sam bio nevin i ta igra traje sve do današnjeg dana.

Kao dijete želeli ste da postanete?

Vlakovođa, jer je jedan moj daljnji rođo radio na željeznici i putovao u strane zemlje. i pričao o gradovima, zemljama i ženama koje je vidio.

Prvo slovo koje ste naučili?

Prvog školskog dana učiteljica nas je izvodila na ploču da povučemo jednu crtu. Ja sam se potpisao. Moja baba Milica naučila me je pisati i čitati prije no što sam pošao u školu. Znao sam sva slova. A moja rodna kuća u Hercegovini nalazi se među stećcima, sa kojih sam sricao slova bosančice.

Šta Vas je rastuživalo?

Spisak bi bio beskrajn. Previše je tuge u svijetu.

Društvo u najranijem djetinjstvu?

Moj brat Ivan, koji je izvanredan talent za tehniku, na čemu mu zavidim i danas. On je sam sazio vrlo modernu kuću sa svim sistemima, a ima brata kojemu je najveći tehnički uspjeh promijeniti pregorjelu žarulju.

Prvi bicikl?

Na kraju osmog razreda za odličan uspjeh otac mi je poklonio bicikl „Pretis“, proizveden u tadašnjoj sarajevskoj tvornici. U gimnaziji mi je kupio češki motocikl „Jawa“, koji je tad koštao, dobro se sjećam, tisuću i pol tadašnjih njemačkih maraka. Jednom sam s njim zglajzao i završio u mostarskoj bolnici.

Prva lopta?

Ja nisam šutao krpenjaču, bile su to lopte raznih boja koje je proizvodila *Jugoplastika*, uvijek sam ih imao. U mladosti sam navijao za Velež, a sad ne pratim nogomet, osim kad igra reprezentacija.

Šta je bilo najteže u školi?

Matematika. Pao sam na popravni iz matematike u trećem razredu gimnazije. Kasnije sam saznao da je Ivo Andrić iz matematike pao na godinu, i time sam se tješio.

Učitelj?

Mirko Kovačić, bio je profesor, završio je književnost u Sarajevu, a zaposlio se u našoj maloj seoskoj školi. U petom ili šestom razredu osnovne škole poklonio mi je knjigu Šimićevih stihova i čitajući je, ja sam tad shvatio da je književnost kozmos, tajanstveni planet, nedokučiva tajna.

Predjeli Vašeg djetinjstva?

To je jedan potopljeni svijet, svijet koga više nema nigdje, osim u mojim pjesmama.

Da li ste pisali ljubavna pisma?

Najviše ljubavnih pisama pisao sam svojoj supruzi Hasiji u vremenu kad sam služio vojni rok. Ona je sva ta moja pisma čuvala u jednoj kutiji od cipela, i sve ih spalila u peći, kad smo napuštali naš stan u proljeće 1992. godine.

Srećete li danas Vaše prve ljubavi?

Ne znam da li je i živa, ali o njoj sam objavio

PJESMU O PRVOJ LJUBAVI

*Svi pričaju (pjevaaju) o neprolaznosti prve ljubavi
O poljupcima i susretima na školskom izletu, ili iznenadnoj
Provali emocija u neočekivanome pejzažu,
restoranskoj bašti, morskoj uvali, dunavskome keju
Moje je iskustvo drugačije*

*Prva ljubav za mene bješe nešto čega se sjećam sa stidom
Gdje bijah zakazao kao muškarac i kao čovjek
Njoj koja je sve to znala i pokušala razumijeti
Mašem nakon svih ovih uludo izgubljenih decenija
Maramom zahvalnosti i kajanja*

*Iz rata izišla s izboranim licem i odlučnošću Antigone
Ali ne ona koju ljubim, ali ne ona pred čijim bih pojasom
Pao ničice i čijim bih zavodljivim ustima
Svaku laž priznavao za istinu. To mi se događalo s drugima*

*S njom i danas razgovori o financijskim poteškoćama
O jednostavnim problemima što ti se čine nerješivim*

∞

SENT

*O zdravlju i ljekovitim travama, o tom da bih morao
Smanjiti piće i pušenje, više se kretati, potom
Jezična fraza koju je jedino ona u stanju razumjeti
Strijela iz Zenonova zavičaja što je stigla na svoj cilj*

*Mogli smo imati kuću na Buni, na Rotimlji
Buljuk djece, solidnu farmu, sretan život
Ali, svejedno, s ljubavima ona nije mogla imati nikakve veze
Ljubavima što su dolazile kasnije s hukama oluja
I odnosile krv i suze sa sobom*

Vaš nadimak iz škole?

Moji su nadimci bili Milenko, Miljenko, Milan, Milutin, Milun, a nikad Mišo, a pjesme meni posvećene u veselom društvu najčešće su bile, a i dans su „Poji Mile volove...“ i „Ide Mile lajkovačkom prugom“, što me u mladosti izluđivalo, a sad me čak i zabavlja.

Šta ste čuli o Vašim precima?

S očeve strane svi su bili ratari, vinogradari. Proizvodili i pili vino, i jedno i drugo u ogromnim količinama. Prvi visokoobrazovani predak bio je don Jure Stojić, rođen 1743., u prvoj polovici osamnaestog stoljeća. S majčine strane svi su bili pjesnici. Mamin brat Miljenko Mandžo bio je profesor francuskog jezika, objavio četiri zbirke poezije, te ušao u Hrvatsku književnu enciklopediju.

Preci koje ste sreli?

Josip, brat mog djeda Mile, vratio se iz Amerike početkom šezdesetih. Cijeli život lutao je Amerikom, a duge godine proveo je u državi Ilinoj, odakle nam je slao „baule“ pune nekih američkih drangulija i svoje, uglavnom, rabljene robe. Budući da je rastom bio viši od mog oca, majka bi prepravljala

∞

SENT

njegova odijela na svojoj, u miraz donešenoj, singerici, a otac se gizdao u tim „odijelima od kamgarna“. Za mene je did Josip govorio: „ovaj će mali biti profesor“, a kad bi se naljutio psovao je „pana boga“, jer je dobar dio života proveo u rudniku s Poljacima. Nedugo nakon povratka iz „Nevijorka“ umro je i pokopan na starom Stojića groblju.

Gdje je otišla Vaša prva plata?

Ne sjećam se više. Dugo sam radio kao honorarac po raznim redakcijama, pisao članke, kazališne i književne recenzije, radio lekture, pa čak i dizajn, od kojih para sam se školovao. Nisam pohlepan na novac. Ne znam što bih s tim parama da na lotu dobijem milijun. Uvijek sam imao novaca onoliko koliko mi je u tom trenutku bilo potrebno. Tako je i danas.

Da ste u prilici, šta biste upitali Bokača?

Budući da ne znam talijanski, u znak poštovanja skinuo bih šešir, naklonio se i rekao „Pronto maestro!“

Kako definišete bjelinu?

Stari pisci počinjali su zlatnim parkerom. Kad ne bi išlo, zagrijavali su se opisom mrlje nastale dugim držanjem pera na jednoj točki bjeline papira. Nekad bi na tu mrlju sletjela muha, ili dolutao mrav. Dobar dan, muho!, govorili su. Pleli su oko muhe mrežu misli i asocijacija, kao zli pauci. Mrav bi ih odmah podsjećao na La Fontainea, kojeg su uvijek ironizirali, a zapravo ga potajno mrzili. Mrava. Ili su od kapi tinte što je tvorila mrlju pravili metaforu svemirske rupe, koja će progutati svijet. Mladi pisci počeli su na višem stupnju. Njihova ploha zlokobno svjetluca pred očima, a na njoj se ne može ugledati mrlja, već samo nečujno pulsiranje kursora, srca vremena. Nema elemenata za asociiranje, tek hladna praznina koja uokviruje uzaludnost misli. Na nju neće sletjeti muha niti dolutati mrav.

Šta se krije u Homerovom djetinjstvu?

Ne zna se je li Homer uopće postojao, a ako je i živio, nije imao djetinjstva, jer ništa nije mogao vidjeti, bio je slijep. O njegovu apokrifnom grobu na obali Sredozemlja sjajno je pisao Christoph Ransmayr. Ali, takav „nepostojeći“ slijepac ispjevao je dvije najveće poetske knjige u povijesti čovječanstva. Docnije su mu se, po usudu, na neki način malo približili Milton i Borges.

Šta naučiti od Ronalda Harvuda?

„Dobar pisac, mudre knjige, nijesam čitao“ (Ćamil Sijarić).

Šta upamtiti od Tolstoja?

Pored *Ane Karenjine*, koja je po mom skromnom mišljenju jedan od najvećih romana ikad napisanih u zapadnoj hemisferi, valja pročitati *Rat i mir*, i sve, ama baš sve od ovoga genija. Posljednje što sam čitao u vrijeme korone je prekrasna priča *Smrt Ivana Iljiča*. Naklon do zemlje.

Mak Dizdar ili Skender Kulenović?

Obojicu sam čitao još od malih nogu. Ne mogu reći koji je bolji, jer su različite poetike. Skenderovi *Soneti* i *Makov Kameni spavač*, po mom mišljenju Olimp su moderne poezije na bosanskom, srpskom i hrvatskome jeziku. Ali penjali su se različitim strmim stazama. Uz opasku da je Skender i vrhunski romanopisac i dramatičar (*Ponornica*, *Djelidba*).

Kiklop ili Filip Latinović?

S Marinkovićem sam se družio prije rata i u ratu. Živio je dugo, a napisao relativno malo, taman onoliko koliko treba. Jedna drama (*Gloria*), jedna knjiga priča (*Ruke*) i jedan roman (*Kiklop*). Sve savršeno. Tokom rata više puta pio sam kavu s njim, kad sam bio izbjeglica iz Sarajeva, nudio mi je svoju

vikendicu na Visu da se skrasim s obitelji, na otoku gdje se on rodio i skrasio vječno. Pošto imam poveći stomak, jednom me je sreo u Zagrebu, upitavši me: „Bogati Stojiću, pišeš li ti za Globus?“ Na moj zbunjeno odrični odgovor, rekao je „Pa šta će ti onda taj globus“, uprvši kažiprst u moj trbuh. O Krleži su napisani tomovi.

Sofka ili Koštana?

Svakako, jedan od najznačajnijih pisaca našega jezika, prilično zanemareni i u Srbiji. Iz Stankovićeve *Nečiste krvi*, *Koštane*, *Pod okupacijom* i drugih njegovih djela, po mom mišljenju, iznikao je Ivo Andrić. Evo što je Bora Stanković u jednom novinskom intervjuu, govorio prije gotovo jednog stoljeća, 1926. godine, a kao da govori danas: „Posle ovih grozota, kako mora onome koji je video svu nesreću i razumeo je, koji je video krv, srušene varoši, pomrlu decu, poubijane muževe, upropašćene žene, kako mora onome da izgleda ništavan sav čovekov napor. Kakva umetnost, kakva književnost! Šta ona tu može da učini, kako da oplemeni ono što se ne da oplemeniti: iskasapljene ljude, prosuta creva, krv?“ Čitam ga i čitat ću ga dok sam živ.

Vitmen?

Whitman je jezična oluja, pjesnik koji je hvalio američko mnoštvo, a cijeli život pisao svoju travnatu knjigu, vlat po vlat. Razarao je tradicionalne poetičke obrasce, oslobodio stih, a u nas ga je, ni malo slučajno, među prvima prevodio Tin Ujević.

Bernhard?

Isviše ciničan, samotnik i osobenjak. Prezirao je austrijsko poslijeratno društvo, a od svih institucija kulture cijenio jedino Bečku operu. Izmislio je tužnu povijest o sinovcu Ludwiga Wittgensteina. Testamentarno je zabranio izvođenje svojih

djela u Austriji, znajući da će ta naredba biti prekršena, što je posljednji njegov cinizam. „Heldenplatz“ se ne skida s repertoara bečkih kazališta. Mizantrop i vrhunski stilist.

Jesenjin ili Majakovski?

Nedvojbena Majakovski. U mojoj još neobjavljenoj knjizi posvetio sam mu jednu pjesmu. Evo je navodim, dakle:

PSEĆI ANĐEO, MAJAKOVSKI

*Volođu čitajte, žreci domaćeg Lourdesa
Da ništa nema osim kanaanskog udesa
Prošlo je vrijeme bajki, vrijeme čudesa
Vaša je sudbina slična sudbini Kurda.
Jer on u duši nema nijedne sijede vlasi
Božanstvena tijela tu se suše il trunu
I Sve pređe u ispraznost, baš kao da si
Na glavu Trajanovu stavio zlatnu krunu.
Na trgu pseći anđeo plače, žaluje Krista
U sredokraći smisla i hodajućih skeleta
Pjesnik uzaludno ore Saharu bijela lista
a puk pjeva aleluje u čast zlatnog teleta.
Doći će bratski vitez sa glavom u čarapi
Da dovrši polako ovu ljubav bez kraja
Lupajuć u bubnjeve plaše nas Arapi
Rascvavši nad čelom krilo papagaja.*

Gdje Vam je ugodnije, u danima ili u noćima?

Dane sam provodio po redakcijama, noćima sam pisao. Jedno je bilo borba za tijelo, za kruh, a drugo za dušu. U mladosti sam noći znao provoditi i po kafanama, a dane na poslu. I to je bilo lijepo, ali to je za mene danas imperfekt, prošlo svršeno vrijeme.

Zašto se ljudi zaklinju?

Vjerojatno što su svjesni da će te zakletve pogaziti. Ljudi se zaklinju na vjernost u braku, na odanost prijateljima, vjeri, domovini i uglavnom sve to iznevjere.

A zašto proklinju?

Jer su nemoćni da pravdu uzmu u svoje ruke.

Čemu služe milioni zakona i propisa?

Da bi vlastodršci stvorili privid pravde i prava. A dovoljno bi bilo držati se samo Deset Božjih zapovijedi.

Kome vjerujete?

Odgovorit ću stihom Vojislava Ilića: Ja više ništa ne verujem, ništa / Il bolje reći – ja verujem sve.

Pred čijom slikom ste najduže stajali?

Pred slikama Käthe Kollwitz u Berlinu, u njen muzej išao sam nekoliko puta, kao da sam u tim ekspresijama gledao slike moje tužne domovine.

Kurosava ili Bergman?

Teško je reći, još teže ih je porediti, ali ja sam više gledao Bergmana. Neke njegove filmova gledao sam po nekoliko puta i uvijek ih ponovno doživljavao i proživljavao.

Halil Džubran?

Pjesnik za široke narodne mase, emotivnost i religija. Idealan za pouke, i postove na Fejsbuku.

Kako danas izgledaju zablude iz Vaše mladost?

Vjerovao sam u bratstvo jedinstvo, i ne stidim se tog, jer i poslije zvjerskog bratoubilačkog rata, ja u to i danas vjerujem.

14

SENT

Začin?

Sol.

64?

Crne i bijele figure, pomicali su ih satima moji rođaci i bliski prijatelji u dugim jesenjim i zimskim noćima; moj rođak je bio velemajstor te igre, ali je ona bila i ostala premudra i preteška za mene.

Vaši strahovi?

Ima ih na stotine, a prednjači akrofobija, strah od visine. Živio sam dugo u stanu na sedamnaestom katu i čim sam mogao budzašto smo prodali taj stan. Mrzim oblakodere.

Čega se stidite?

Stidim se trenutaka kada sam morao reći „ne“, a ja sam šutio, ili još gore kroz zube promrsio idiotsko „da“.

Praštate li?

Moja je pokojna mati govorila da je umijeće praštanja najveća umjetnost u životu. Slijedeći taj njezin nauk, ja sam oprostio svima koji su mi činili pakosti i zlo, ali neke stvari nikad neću moći oprostiti samome sebi.

Tražite li da Vam se prašta?

Da, tražio sam ponekad oprost, ali ga najčešće nisam dobijao. Ali i to ja opraštam, jer čovjek u mojim godinama mora izmiriti račune sa svijetom.

Čime se ponosite?

Ponosim se svojom obitelji, svojom djecom. Sve ostalo su trice i kućine, kao što kaže Propovjednik, sve ostalo je taština nad taštinama i sve je ispraznost.

15

SENT

Ko Vas je razočarao?

Neki ljudi koje sam smatrao prijateljima, a koji su o meni širili i objavljivali laži.

Koga ste Vi razočarali?

Ljude koji su mislili da ću ih slijediti na putevima koji su meni bili strani i neprihvatljivi.

Čemu uvijek dajete prednost?

Dobrom raspoloženju.

Da li ste ikada bili bezbrižni?

Bilo je mnogo takvih trenutaka, koji su rijetkost nama koji živimo na Balkanu. Ja sam, uopće uzevši, uživao u životu, uvijek kad mi se pružila prilika za to.

Šta dalje?

Opet Bora Stanković: „Stvar je u ovome: ako čovek ne može da daje uvek nešto bolje i jače nego što je ranije davao, najbolje je da ne daje ništa.“

Razgovarao Enes Halilović

DAH SVE TIŠI BIVA

Mile Stojić

STROFE ZA JOBA

Zašto si mi gospode dao mogućnost da pišem
Da zapisujem i pamtim ono što zaboraviti treba
Živjeti u skučenome i malom a težiti prema višem
Ispod ovog okrutnog sunca, ovog sivoga neba.

Zašto si mi gospode dao iluziju da se nadam
Da stolujem u plaveti i kraljujem u oblacima
Kad znao si da ću pasti i da još uvijek padam
U ove kratere oštre u kojima caruje zima.

Zašto si mi gospodine dao slabost da plačem
Da svaki prag prekoračim i odem bez osvrtnja
A sve što sam gradio i tkao prepustio si jačem
Čija je pohlepa veća a blagorodnost manja.

Zašto si mi gospode dao sposobnost da volim
I da se moja ljubav godinama ko nijagara pjeni
Zar bolje mi ne bi bilo u nebeskoj karanteni
U čijoj bjelini traju prezreni i nevoljeni.

Pred čijim si me vratima pustio dok očaj romori
Sa tijelom koje ne leti i dušom koja ko dim praminja

Što me nisi ostavio na suroj hercegovačkoj gori
Koja je i o ilindanu prekrita pokrovominja.

VOLIM POPLJUVANE

Volim one lude, što su prvi vrisnuli
ne racunajuci što ce dobiti, što izgubiti
One što su vazda bili u manjini. Što su
stajali po strani na koncertu i na stadionu
Kad je svjetina tražila vješala i krv.

Volim one blesave što nisu cekali kraj
da bi uzeli rijec. Za njih je
lomaca spremna, neprestano tinja
Uvijek ih ceka omašten konopac,
podmazana giljotina, skovan križ.
U ovom se casu zida tisucu zatvora
za nekoliko njih.

Volim budale što su prešutjele glas
opreznih, što su prve stavile glavu u torbu
(i još uvijek ih tamo drže)
jer im oci nisu mogle mirno gledati zlo.
Volim bene što su proklele izvodace radova
kad je podizan zid, kad je rušen most.

Volim popljuvane, ismijane,
One što se nisu obazirale na formu
Što su ustali protiv rimske vlasti
nacionalnog raja, one što su ih se
odrekla braca, što su ih napustile žene
zatajili ucenici, osudili svećenici.

Oni su nam osvjetljavali put.

GABATA

Mladiću, vremena su gadna
Mora se paziti na svaku riječ
Pogotovu ako se spominje kraljevstvo
Vremena su mutna, kažem,
kad kraljevstvo prati i pastire
a gdje neće ovakve kao ti

Mladiću,
Imperij puca po svim šavovima
I nemoj se igrati s glavom: Vlast
u ovakvim vremenima brani samo sebe,
a plemenske rasprave prepušta masi
Rulja je žedna krvi. Ne sumnjam da si nevin
Ali, nevinost je samo ono što ja dokažem
sve ostalo je krivica. No, nemoj misliti
da sam spreman svoju glavu
podmetnuti za tvoju

Niti ću zbog tebe doći u sukob
s lokalnim vlastima. Stog reci da si
spominjući Kraljevstvo nebesko
mislio na Nerona, iziđi pred masu i
ispričaj se, jer i tako imperator
poslan s neba.

Uostalom, tko će meni vjerovati?
Moja žena kaže da te oslobodim, jer je
zbog tebe imala mučan san, ali kakvi ženski snovi!
Ove kamene ploče zaboravile su suce i svećenike
Mimohode bojne i počasne Vatre radosti
i vatre propasti u kojima je gorjela
kula antonija i tekla krv boljih od nas

Ukoliko ostaneš tvrdoglav, Galilejče,
Morat ću te osuditi, a želio bih ostati
Nevin od krvi tvoje! A ako si kralj nebeski
Morat ćeš se smilovati jednome ponciju
Koji je služio carstvo zemaljsko i svoju obitelj
Sazdani smo od paučine, sinko. Ali, zar
i vaše knjige ne uče da i bog čuva one
koji sami sebe znadu čuvati.

GOVORI PETRUS: O POSVETAMA

U pravu je bio Mallarmé kad je upozoravao:
Nikad ne posvećuj stihove poznanicima, političarima
prijateljima, ženama

Doživjet ćeš ravnodušnost
a možda i porugu

Hvalit će se da su ti posuđivali novac
da su te tri mjeseca izdržavali
da su te vodili u kliniku za venerične bolesti
da su te izvukli iz bijede

Osim toga, čim se nađu u pjesmi
odmah bi je preuređivali, prepravljali
Ne gode im aliteracije, zbunjuju ih asonance
Te: „Baudelaire bi to ovako, Carver onako“
kao da su posisali sve znanje iz teorije i poetike
Ti ih gledaš i razumiješ: Pa ovi ljudi ne znaju da je
đavo došao po svoje i da ćemo već sutra svi biti mrtvi,
Oni se ponašaju kao da su moji stihovi najvažnija
stvar na svijetu

i kao da im je moja pjesma babovina
Žene bi tu isti čas nešto čistile, raspremale
prozori tvoje pjesme su zamagljeni, zidovi neokrećeni
Metrika ti je uboga i atmosfera mračna.
Dok ti u riječi hvataš odbljeske tamnih kristala
one bi radije nasred pjesme kristalni luster
One su oduvijek, kažu, sanjale svjetliju pjesmu,
sa barem pet soba i balkonom

Stog poslušaj Mallarméa i ne posvećuj pjesme ljudima
Ako ih jednom pripustiš u stih
nikad ih više iz njega nećeš istjerati

O ČEMU SU GOVORILE NAŠE PJESME

O čemu su govorile naše pjesme. Odlasci i povratci
potom ljubavni uzdasi zaogrnuti u već poznate refrene
koji traju isto koliko i grčevi u donjem trbuhu.

Ljubavi, jesi li i trenutak bila sretna? Srce je pjevalo
piskavim glasom melodiju iz predgrađa, melodiju kiše
koja se uvlačila pod svoju svilenu maramu, melodiju
ostavljenoga
koji je pomišljao na smrt

Zagledana u bore moga lica na krevetu
Zamišljaš li kako će ono izgledati na odru, okruženo
svijećama
Ako prvi odem
Zamišljam li, ako prva odeš, kako će izgledati na odru,
okruženo svijećama
tvoje lice

BRATSTVO I SESTRINSTVO

Hasiji

Kada bih se ponovo rodio
i mogao birati, ne bih izabrao
ovaj jezik, ni ovo zanimanje.

Ni ovaj znak vjere, ni ovu vjeru
bez nade. Ne bih prihvatio
da me ubojice uče pravdi.

Ne bih izabrao ovo vrijeme
ni ovu zemlju u kojoj utjehe
nema. Ni ovu braću koja su me

prodala. Ni ovaj narod što
svoje sinove prinosi teletu
od zlata. Bacio bih svoje

ime. Jedino bih ponovo
izabrao tebe, što te u svakom
danu tisuću puta dodirnem

pogledom odanosti i sjaja.

DJEVOJKE MOJE MLADOSTI

Djevojke moje mladosti, nausikaje
Djevojke moje mladosti, dijane, danaje, lolite
imaju tek četerdeset, a već sijede kose, izborana
čela, smeđurane ruke
te „ladylike za šivaćim strojevima“
Mnoga od njih već je ogrubjela, već zaboravila ljubav
kao što se zaboravi strani jezik

Djevojke moje mladosti, rute i sulamke
Djevojke moje mladosti, primorkinje vile
imaju velike i prazne oči
Sve svoje suze one su isplakale
A bile su kao stvorene za nevjerstva, sestre estere i judite

Sva svoja nevjerstva one su potrošile
u skloništima, u podrumima, u redovima za kruh
sve svoje grešne misli one su darovale mrtvacima
Ponekad u prolazu mi se nasmiješe
al više brižno, kao majka nerazumno djetetu
Kad im, onako uz kavu, spomenem propuštene mogućnosti
kažu: ti si otišao, i tebi je do toga. Ti ne znaš kako je
kad ogugla se na sve
Kad zima rađa svoje čedo

Njihove teške kose ponekad mrsim u snovima
Njihove gorde stražnjice dodirujem šuštajem svile
Njihove male grudi nježno prekrivam dlanovima
i pomislim: zaboga, za deset godina sve one će biti mrtve

Brzo će poumirati te boginje moje mladosti,
skršene ratom, glađu i suzama
te penelope bez prosaca, nevjestice ugaslog osmijeha
Ti davni nedostupni i tajanstveni bunari užitka
te antigone što zazivaju prazninu, prazninu bez nade
prazninu bez odjeka

SONET

U osmrtnicama *Oslobođenja*
nađem da je umrla F.

Bila je najljepša cura na sarajevskom
Filozofskom fakultetu, generacija 1974.
Moj cimer u studentskom domu
Pio je dan i noć zbog nje,
ali ona mi je jednom rekla
«Ti se meni više sviđaš».

Nije između nas bilo ljubavi.
Jednom sam je milovao
u Vilsonovu, na sjenovitoj klupi
Pitala me: „Hoćeš li mi posvetiti pjesmu?“
„Kada bih imao talenta, odgovorio sam,
tvojim bih nogama rado posvetio sonet
Jer vrhunski sklad zahtijeva
savršenu formu“.

Ona se radosno kikotala.
Nisam je vidio više od trideset godina
Čuo sam da je imala nekoliko
Neuspjelih brakova. Siroto dijete
Niklo i otišlo u vremenima stradanja i boli.

Sinoć sam razmišljao o rimovanoj formi
Ali sve što sam uspio nažvrljati
jesu ove nepovezane rečenice
Što se rimuju sa zemljom
Što se rimuju sa travom.

PERSIFLAŽA

Na jednoj književnoj večeri
tumačeći moju pjesmu izgovorio je riječ
„persiflaža“, u želji da pojasni

da je svaka pjesnička riječ neka zagonetka
i kako se o stihovima mora govoriti učeno.

A ta pjesma govori o času kada N.-u
osavljam usred gužve na željezničkom kolodvoru
i kako mi maše tren-dva dok nestaje iza neprozirnog
stakla, i kako ja, zapravo, već trenutak kasnije
žalim što nisam sačekao taj prokleti Intercity
da bih gledao njenu ruku na prozoru gdje mi maše dugo,
dugo i lagano, sve dok se ne utopi u magličastom obzoru.

Riječ „persiflaža“, prepisujem iz Klaića,
znači „duhovito ruganje, ismijavanje na fin način“
Razmišljam kako svoju pjesmu nisam ni dovršio
jer svaki rastanak ima eho nezavršenosti,
osjećaj da će se nekad sastaviti potrgano
Ali, ja slutim da N. više nikada neće doći
I da je to kraj.

Da sam tad zadnji put u kratkom osvrtanju
vidio blagu ruku koja je milovala umorno čelo
prije no što je to tijelo nimfe sjelo u brzu kompoziciju
i zauvijek izronilo iz oceana moje samoće
I što, dovraga, sad s tom „persiflažom“
Kad je mol te melodije o rastanku
jedino što je pisac
htio da kaže.

SULEIKA

Najčudesnije stihove
Zapadno-istočnog divana
napisala je Marianne von Willemer, djevojka

u koju se bješe zagledao pjesnik
U svojoj poznoj dobi.

Možda je popravljao njene stihove,
A možda im samo dodao svoju auru
Kao što Picasso s dva tri poteza
Od kavanske servijete učini remek-djelo
Ili je stišavao
Izljeve njenih uzavrelih ekspresija,
dodirujući tu šumornu kosu
drhtavim staračkim prstima.

Možda je sve to jednostavno sam napisao
zbog jednog jedinog poljupca
Znajući da je slava samo ispraznost
a starost vijeme
Kad tijelo postaje breme
A riječi izgube svaki smisao
Težinu i važnost.

Kad večer polagano gasi najbolje ritmove
a zemlja perfektno rimuje tijelo
s ništavilom i prahom.

NE MOGU DA TE PREŽALIM

Ne mogu da te prežalim, jer tvoja bol traje
U mome mesu. U svakoj riječi koju izgovaram
U svakom zalogaju gorkog kruha. Ne mogu
Više koračati alejom, ni piti s čistog izvora
Odavno su majke skinule velove i rasule
Bujne kose, odavno se jasen osuo novim listom
Samo ja ne mogu da te prežalim, i dugo već te
Srećem u snovima, u bistrim gorskim očima.

Ne mogu da te prežalim u zimska predvečerja
Kad bogorodica u zavičaju razgovara s čobanicama
Prošlo je stotinu ljeta od rečenica koje su izgovorene
Jezera su se odledila i proljeće šumi krošnjama
A ja čekam da mi se javi nepoznati glasnik
Da me obasja večernja zvijezda ledenim sjajem
I kako pojmiti ovu entropiju ljubavi. Što žmirka
Kao znak runolista na golim hladnim vrhuncima.

Ne mogu da te prežalim u česticama, u morskim
valovima što oplakuju hridi tijela i ljeta. Što duže ljeto traje
to brže tijelo ulazi u jesen, u tamni pijesak
Razbojnici sa druma opljačkali su moje zlatnike
Pa mi pjesme danas zveče kao polomljen krčag
Umjesto dukata sad su tu duge kiše, hladni vjetrovi
Oblačim plašt šutnje u čekanju nepoznatog glasnika
Večernje zvijezde da me obasja ledenim sjajem.

I JESI I NISI

Majci

Znam da postojiš iako ne znam puta do tebe
Tvoja krv u mojim venama, tvoje srebro u mojim vlasima
Zaboravljeni bog djetinjstva u fosilnim ostacima
Igre. Tvoja me odsutnost podsjeća na Božje postojanje.
I jesi i nisi. Tvoj plač za mnom odzvanja sa nebesa
Bez prestanka.

U VAREŠU

J. L. Borges, Zlato tigrova

U Varešu, mlad mjesec
Ljubi djevojke

Dok po okolnim stranama
Englezi traže zlato. I naći će ono
Što nisu izgubili.

Ja sam svoje zlato bio našao
Pa ga izgubio. I više ga nikad
neću naći.

U Varešu.

STUPNJEVI SAMOĆE

Velika je samoća pjesnika
Ali je ona upućena publici, čitatelju
Od kojeg se traži samilost
Ili utjeha.

Veća je samoća Jobova
Kada ga Bog iskušava
I on proklinje svoju majku
Što ga je donijela na svijet.

Najveća je samoća Huse Alića
Koji je bio na službenom putu
Kad su Nijemci bombardirali
Banju Luku.

Pala je bomba na
njegovu kuću i usmrtila mu ženu
i sve tri kćeri.

Dok se obavljao pogrebni obred
Naletjeli su opet bombarderi
I sav se svijet razbježao.

Sa smrću što je vrebala iz oblaka
Huso je uzeo lopatu i sam dugo
zatrpavao četiri svoje rake
Do posljednjeg grumena ljubavi.

LJETOS

U snu sam se prikrao u Nausikajin vrt
Na obali Kornata. Spavalala je na ležaljci
Od pjene, okružena grmovima lavande i žalfije
Vjetar s Levanta donosio je mirise bora i česmине
Govorio sam joj stihove hrvatskih začinjavaca
Parsi bilji sniga i mlika
Pili smo žilavku iz Čitluka i jeli kozji sir i jegulju s Hutova
Govorio sam joj da je naša sreća posađena na
Antarktiku. Onda sam je nježno
Uzeo u snu.

Bilo je to prije deset, prije sto godina
A moje ruke još uvijek mirišu
Na njene bokove i njene grudi.

PRERANO UMRLOJ MAJCI

Dala si mi oči
Da te ne gledam.

Dala si mi uši
Da te ne slušam.

Dala si mi ruke
Da te ne grlim.

Dala si mi srce
Da treperi za zvijezdama.

I dah što
Sve tiši biva

I ovu zemlju
Koja luduje za mnom.

ČETRDESET GODINA U VOZU SARAJEVO–PLOČE

Naida Mujkić

(*Muze i Erinije, 1977–2021, Mile Stojić*)

Sabrane knjige pjesama vrlo često su melanholična izdanja: pjesnici su mrtvi, potrošeni, poludjeli, bosanskohercegovačkoj književnosti oteti. *Zbirka Muze i Erinije 1977–2020* nije takva knjiga, iako izlazi u vbz-ovoj biblioteci tridvajedan pjesništvo u Zagrebu, budući da ona, prije svega, emanira jedan dugi, čak četrdeset tri godine dugi, pjesnički život Mile Stojića koji nam pokazuje da čovjek u svojoj prolaznosti ima mogućnost da sagleda i pounutruje vrijeme. Premda ova knjiga zaista zaokružuje pjesničko djelo Mile Stojića, ona nije potpuna kružnica, niti je, vjerujem, posljednja pjesnikova knjiga, nego je knjiga koja će kako čitateljima tako i književnim kritičarima pružiti cjeloviti uvid u djelo Mile Stojića, koje treba ne samo čitati nego i promovirati i o njemu govoriti. Poeziju Mile Stojića čitam već petnaest godina i pokušavam sebi samoj odgovoriti zašto mi se njegova poezija toliko sviđa. Prečitavajući ovu knjigu zaključujem da su dva razloga za to: jedan je njegova vezanost za zemlju u kojoj je proveo svoj cijeli život i s čijom tragedijom se identifikuje i drugo je način na koji svoju vezanost sjajno metaforički iskazuje. Pisanje poezije podrazumijeva stalni rad, nije dostatna inspiracija, kako se često u *brzoj književnosti* ističe, nego se pjesma poput dijamanta polira i ova knjiga nam to pokazuje – koliko poezija može zablistati.

Mile Stojić je najzanimljiviji živi pjesnik u suvremenoj književnosti Bosne i Hercegovine, njegova poezija je visoko

intelektualna i istovremeno je otvorena za komunikaciju sa drugim. Uzmimo za primjer samo jednu pjesmu iz zbirke *Himna poraženih* iz ciklusa *Code*. Ona počinje zaigrano i lepršavo, lirski subjekt govori o djevojci iz svoje mladosti koja ga je ostavila, ali koju i dalje sanja, da bi se u potpunom obratu, u posljednjem stihu otkrilo da je *djevojka* o kojoj lirski subjekt govori zapravo smrt i prema tome lirski subjekt nam nije govorio o iskustvu ljubavi nego o iskustvu smrti. Čitatelji nisu samo svjedoci ove igre, nego uzimaju učešće u njoj, oni primaju poruku igre. Igra iz ove pjesme zahtijeva stvarni prostor i stvarno vrijeme, a ipak se sve odvija u snu, jer na taj način igra postaje prozor u imaginarni svijet i opet bez obzira na to čitatelji shvataju da u igri učestvuje neki stvarni čovjek u svojoj nemoći pred sudbinom. Do kraja iznevjeren horizont očekivanja, što je jedna od čestih Stojićevih tehnika.

*U snu sam sreo djevojku
Koja me u mladosti ostavila
Razgovarali smo jezikom gluhošnjemih
Bože, prošlo je toliko godina, a sve si zanosnija
Sad me još više privlačiš
Ali, zaboravio sam tvoje ime.
Pomilovala me po kosi i rekla.
Ja se zovem Smrt.*

Time što razgovara sa Smrcu lirski subjekt nam otkriva svoje razumijevanje smrti koje je ustvari razumijevanje sebe samoga kao konačnog i prolaznog. U ovoj pjesmi ljubav i smrt nisu predstavljene kao dvije suprotnosti, nego jedna u drugoj suprotnosti.

Naslovnici knjige krasi fotografija pjesnika, a sam dizajn je urađen u crnobijeloj tehnici, pola-pola, dok je naslov knjige u crvenoj boji. Izbor dizajna reflektira atmosferu knjige, budući da su za Stojića njegove pjesme njegova krv, ono što je iz

mraka olovkom godinama izvlačio na svjetlost. Tako u njegovoj poznatoj pjesmi *Pismo Dr. Maksu Levenfeldu* lirski subjekt kaže:

*Kad su tražili brašno ja sam davao krv
Kad su tražili zlato ja sam davao krv, jer drugog
Zlata nisam imao*

Čovjek egzistira između gornjeg svijeta svjetlosti i donjeg svijeta tame i sjenki, i u takvome odnosu ga se može pokušati opisati i razumjeti, te baš to Stojić pokazuje u svojoj poeziji – opčaravajuću izokrenutost. Stojićev lirski subjekt kazuje nam da je kod čovjeka besmrtna jedino njegova vremenska razapetost. Knjiga ne sadrži sve autorove ikad napisane pjesme, budući da su neke od pjesmama koje su bile objavljene u časopisima izostavljene. No, bez obzira na to, Stojić je pjesnik pozamašnog pjesničkog opusa od skoro hiljadu pjesama. Njegova poetika i tematska preokupacija mijenjala se tokom godina, a što se u ovoj knjizi može pratiti iz pjesme u pjesmu, iz zbirke u zbirku i što je sasvim prirodno, jer je promjena prvotno stanje svijeta, o čemu on i piše u pjesmi *Doći će drugi*.

Bez sumnje, Stojić cijeli svoj život odgonetava svijet, u stalnom oblaku između doživljaja i viđenja, u traženju smisla u zbilji i značenja u svim pojavama. Stojić nije pjesnik jedne pjesme (mada je njegova pjesma o srebreničkoj majci Hatidži obišla svijet) i njegov osobit stil je prepoznatljiv u bosanskohercegovačkoj književnosti. Sabrane pjesme u knjizi *Muze i Erinije 1977–2021* čini četrnanest zbirki poezije koje su strukturalno i tematski različite, no uprkos formalnoj različitosti sve ove zbirke povezuje lajtmotiv ljubavi prema domovini, kao i moralnoj odgovornosti prema njoj. Naravno da je postmoderna sahranila autora i svaki vid pozitivističkog pristupa književnom djelu, što je još jedna u nizu njenih katastrofa, ali poezija, kao i svako drugo književno djelo, ipak ima nekog autora koji je nadgleda poput svevidećeg oka. Svoju knjigu *O biti umjetnosti* Heidegger počinje pitajući se „čemu

pjesnici u oskudnom vremenu“ što je citat pjesnika Holderlina, a koji je jedan od Stojićevih uzora i s kojim on tvori intertekstualne veze. To pitanje bi moglo biti jedno od najvažnijih pitanja čije rasvjetljavnje bi doprinijelo razumijevanju statusa pjesnika u društvu. Oskudno vrijeme u mnogim Stojićevim pjesmama nije drugo do vrijeme stalne mučne i mračne sadašnjosti u kojoj svijet pada u sve veći ponor, jer čovjek živi u svijetu u kojem se više ne cijeni umjetnost nego zarada od nje. Od prodaje slika i romana srećni pisci još uvijek mogu zaraditi, ali od poezije ne može niko zaraditi, nema bogatih pjesnika. Stojić to zna i zato kaže ja *sam siromašni pjesnik*, nimalo ne romanizirajući svoju poziciju niti je dekonstruirao, nego je prihvata kao svoj usud koji je svjesno i dobrovoljno izabrao. Kritičari koji su pisali o Stojićevoj poeziji objavljenoj u zbirkama prije devedesetih isticali su da su te zbirke obilježene modernističkim elementima i hermetizmom, no Stojićeva rana poezija ima obilježja neoromantizma i filozofije zelenog. To je osjećaj ushićenosti spram prirode koja u Stojićevoj poeziji ima veoma važno mjesto i koja stoji spram filozofije grada. Prema tome, mogli bismo reći da u Stojićevoj poeziji prisutna svojevrsna koegzistencija filozofije zelenoga i filozofije grada. Stihovi u kojima preovladavaju motivi prirode (zavičaj, hercegovački pejzaži i biljni svijet uopšte) u ranim zbirkama imaju elemente neoromantičarske poetike, dok oni u kojima lirski subjekt opisuje svoje iskustvo u susretu sa gradom imaju elemente postmodernističke poetike, uz aluziju, intertekstualnost, ironiju. U njegovoj kasnijoj poeziji ovi elementi istopit će se u ono što Epstein označava kao novu osjećajnost. U poeziji Mile Stojića, prije svega, riječ je o senzibilitetu koji pravi potpuni zaokret od poetike(a) suvremene književnosti, i unutar nje poezije, a koji spaja oniričko i stvarno. Stojić u svojoj poeziji dovodi u vezu dvije nepropusne strane, jednu tradicionalnu i drugu koja je ukorijenjena u upotrebi i subverziji forme, pri čemu se gradi (i) ispovijedni pogled u sebe kroz fenomen prirodnog, i najviše svijeta prirode, kao utjelovljenja transcendencije. Na prvo čitanje,

njegova poezija je mnogo lirična, blaga, nepretenciozna – svaki novi stih teži da zavede svog čitatelja, no ispod ovih spokojnih slika kriju se mnogo dublja značenja koja su oštra i subverzivna, ali opet iskrena bez ikakve eksplicitne agresije ili vulgarnosti.

Ono što je najzanimljivije, a što sam uvidjela tek u ovoj knjizi, jeste način na koji se Stojićeva poetika mijenjala kroz godine i društveno-kulturne kontekste. U prvoj zbirci Stojićev lirski subjekt je zaigran u okvirima svog svijeta, u potrazi za ljubavlju, nije zaokupljen vlastitom egzistencijom u smislu traženja bilo kakvih odgovora na stanje svijeta, ali vremenom njegove teme sve više nadilaze njegov svijet koji se prikazuje kao arena.

Poezija Mile Stojića nije mračna, on ne pjeva o svom mraku, već o mraku u kojemu je svijet i kojeg boji u zeleno. Velika poezija uvijek ima boju, miris i ton ili kako stoji u stihovima pjesme Rečenice:

*Moja rečenica uvijek odiše kišnim sumrakom
Mirsiom nagorjela žita
Zvukom neuslišane molitve*

Stojić zna da jedino pjesnici mogu popuniti prazninu u svijetu koja je nastala razvojem tehnologije, koja ne može nadomjestiti čovjekovu potrebu za prirodom i emocijama. Savremeni čovjek ne zna kako slušati ili čitati poeziju, tehnologija mu je tu moć oduzela, te se on potpuno udaljio od ideala prirode. Otud lajtmotiv prirodoljublja u Stojićevoj poeziji, čak ukoliko se javlja samo kao metafora u pjesmi. Pjesma *Gledajući tvoje lice što se gubi u nizini* je takva. Ona iznova tvori vezu čovjeka i prirode, i za razliku od romantičarske poezije vjeruje u čovjeka, okrenuta je njemu, a s ciljem da se u njemu probude emocije koje je razvojem tehnologije izgubio, prije svih emocije ljubavi, požrtvovanosti, suosjećanja.

*Sve je već spremno, valja misliti na budućnost
Umjesto hrasta niknut će raslinje pamćenja*

Mladalačke, hermetične pjesme nastajale sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga vijeka zamijenile su zrele pjesme otvorenog pjesničkog iskaza u kojima se užas rata prikazuje kao drama uma, emocije i metafizike. Postmodernistički postupci intertekstualnosti i aluzivnosti, kao i poetika svjedočenja, uz ratno pismo, prisutni su u poslijeratnim Stojićevim zbirkama i daju narativne elemente njegovoj poeziji. Poezija Mile Stojića čitatelju pruža utjehu. Govoriti o moralu danas, ne znači, kako ističe i E. Levinas, formulirati propise razuma, nego pričati avanturu o senzibilitetu. A to je ono na što Stojić podsjeća: na moralnost usredotočenu isključivo na pokretača, polazeći od sebe samog. Iako je u skoro svim svojim pjesmama ostao dosljedan svojim skoro istim poetičko-idejnim tračnicama, uz opće političke i socijalne reference, Stojić u ratnoj i poratnoj poeziji nastoji ironizirati (čak i destabilizirati) mogućnost da se pjesme, koje možemo percipirati i u mikro-romanesknom reljefu, dožive kao spektakularno iskustvo zajedno sa prostorom koji zauzimaju i unutar kojeg supostoje.

Pjesma *Curriculum* u ovoj knjizi ima ulogu prologa, ona sadrži cijeli jedan život u sadašnjosti, u kojoj je lirski subjekt i autoreferencijalan i porotnik. No, pored toga pjesmu je moguće čitati kao odu poeziji i kao odu bosanskim pjesnicima, budući da se mnogi pjesnici mogu poistovijetiti s onime što je Stojić napisao. Kao oda poeziji, jer uprkos postmoderni i kapitalizmu poezija opstaje. Kao oda pjesnicima, jer opet uprkos postmodernističkoj naratološkoj strategiji pjesnici pišu iako od pisanja ne mogu živjeti. Lirski subjekt svjestan je tragičnosti svoje pozicije, haosa zemlje kojoj poezija i pjesnici nisu potrebni, zbunjenog svijeta kojemu je ta zemlja kao i njeni pjesnici nevidljiva, ali on ipak već skoro pola stoljeća u putničkom vozu Sarajevo–Ploče ispisuje stihove.

Mile Stojić, privatna arhiva

NAKOTIO SE BAUK KAPITALIZMA

Milorad Pejić

interview

Milorad Pejić rođen je 1960. u Tuzli u kojoj je „potrošio osam od svojih devet mačijih života“. Preostalih trideset godina živi u Švedskoj gdje još uvijek „kuje planove koji će propadati“. Nakon osnovne i srednje škole u rodnom gradu, Pejić je završio studije ekonomije na Univerzitetu u Sarajevu. U ljeto 1992. nastanio se u Švedskoj gdje i danas živi u gradu Sollefteå. Objelodanio pet zbirki pjesama: Vaza za biljku krin, Oči ključaonica, Hyperborea, Treći život i Istinite priče. Mali su izgledi da će, nakon ove posljednje, „ispabirčiti“ još koju... mada „sva pisma još nisu poslana“. Za knjigu Hyperborea dobio *Slovo Makovo – Mak Dizdar*, nagradu Grada Sarajeva za najbolje poetsko djelo objavljeno u 2012. godini u BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji. Nekoliko godina kasnije shvatiće, uprkos svemu, da „nema Hyperboreje“.

Kako vidiš daleku prošlost?

Vidim je očima Georga Orwella u njegovom romanu 1984. koji je odjednom danas ponovo, i to s razlogom, postao veoma aktuelan. Iako ima supstancu prošlost će po svemu sudeći uskoro biti ukinuta.

Kada si napisao prvi stih?

Ako kažem prije gotovo pedest godina, izračunaćeš odmah da sam užasno star. Više mi odgovara da priznam da je to bilo kad sam imao desetak.

Povodom čega? Sjećaš li se o čemu?

Tačno se sjećam ne samo stiha nego i cijele rimovane strofe sročene u stilu i pod uticajem Jovana Jovanovića Zmaja: *Kiša pada, tapka, lije / Svo se selo od nje krije / Djeca vrište, ljudi bježe / Kišni obruč jače steže*. Mora da je bio neki žestok prolom oblaka...

Gdje živi tvoja poezija, u BiH ili u Švedskoj?

Moja poezija nema domovine! Mnogo je u mojim pjesmama i Bosne i Švedske ali su to samo rekviziti. Istina, može se govoriti o jeziku kao domovini jedne poezije pa bi u tom slučaju prevagnuo moj maternji jezik ali nakon jednog vrlo dragocjenog iskustva vezano za prevođenje mojih pjesama na engleski mogao bih bez problema kazati da moja poezija živi recimo na Novom Zelandu.

A gdje se rađa?

Bilo gdje, svagdje, iz svega... Najtačnije bi bilo reći iz želje da se izrazim, da urliknem, iz potrebe da zauzmem stav... Običavam reći da su moje pjesme istinite priče i da se gotovo svaka uistinu u stvarnosti i dogodila. Zato je u njima mnogo konkretnih ljudi, mjesta, događaja i stvari koje u mnogim slučajevima postoje i dan-danas ali je opet riječ samo o pozajmljivanju svih tih objekata da uz pomoć dokumentovanog beznađa dočaram lakše svoju sopstvenu frustraciju. Sve te oblike i slike iz realnog svijeta upuštam u moje pjesme samo ukoliko od njih može da se, u književnom smislu, stvori višak vrijednosti, ne zato što su same po sebi recimo lijepe ili interesantne.

Kako pratiš književna zbivanja na Balkanu? Naručuješ li knjige ili čitaš u pdf formatu?

Od kada sam u ljeto 1992. napustio Bosnu i odselio na krajnji sjever Švedske (kod šarafa na globusu) dobrovoljno sam prihvatio

totalnu izolovanost od svih književnih tokova na Balkanu. Bilo je naravno mogućnosti da se dođe do knjiga i časopisa ali se radoznalost probudila ponovo tek nakon desetak godina. Tome je sigurno doprinijela ova digitalna revolucija pa sam počeo da pratim sve više šta se dole događalo. Mnogo sam naravno propustio jer gotovo nikad ne naručujem knjige otuda nego najčešće nakupim pa ponesem šta nađem ili šta mi prijatelji sačuvaju kad povremeno trknem do Balkana. Danas najviše čitam elektronski što, ako izuzmemo intenzivnije trošenje očiju, ima i svojih prednosti. Ne interesuju me, međutim, svi ovi socijalni mediji i već zahvaljujući tome što se recimo ni sa kim ne „fejzbučim“, štedim na očima.

Ako je knjiga na internetu, da li su još uvijek potrebni sajmovi knjiga?

Ubijeđen sam da fizička potreba za knjigom nikad neće nestati. Bar ne kod onih koji su makar nekad u životu imali priliku da čitaju knjige na tradicionalan način. Pri tom mislim naravno na papirnu knjigu, onu koja ima težinu u ruci, čiji listovi šušte i mirišu. U svrhu odbrane fizičke knjige čak sam štampao i vlastitu zbirku pjesama *Hyperborea* na engleskom jeziku kao takozvano bibliofilsko izdanje (www.samizdat.nu) u samo tridsetak primjeraka, na ručno proizvedenom papiru i ručno šivanu. Nadam se dakle da potreba za sajmovima knjiga neće nestati ali sajmove knjiga ne smatram mjestima gdje se knjige prezentiraju pravedno i gdje prave literarne vrijednosti nalaze čitaoce. Sve je i tu komercijalizirano i najveće standove sa „najprivlačnijim“ programima imaju moćne izdavačke kuće koje prodaju kič. Nije problem što svijet kupuje prazne knjige (svakoj publici kako i zaslužuje) ali je problem što takvi izdavači postavljaju književne norme. Književni kritičari sa često amaterskim znanjem, ali sa već nakupljenim medijskim autoritetom izlaze na bine i kuju u zvijezde ispodprosječne autore

koji će sutra sjediti opet u drugim žirijima i dijeliti književne nagrade još lošijim piscima od sebe. Ali ne dovodim ovim u pitanje ideju sajma knjiga pa čak i danas, ako ništa drugo, ima sigurno u okolici dobrih kafana gdje se može sjesti sa ljudima.

Švedski pjesnici koje posebno cijeniš?

Pokušao sam uzalud da zavolim i neke druge ali jedini švedski pjesnik za kojeg sam apsolutno siguran da, nakon prvog, zaslužuje i bezbrojna ponovna čitanja jeste Tomas Tranströmer. Naravno, preuzimam rizik kad izvlačim ishitrene zaključke jer moram priznati da nisam sve Šveđane pročitao i da sam možda nepravedan prema nekima od njih. Ovdje ću se, međutim, drsko poslužiti onim jednim dijalogom kod Bulgakova (Majstor i Margarita) gdje posjetioc odgovara pjesniku Bezdomnom da mu se njegove pjesme uopšte ne dopadaju mada ih nije čitao. Dopushta, međutim, da bi mogle biti i dobre ali u tom slučaju radi se o pravom čudu...

Šta je tvoja najveća nada?

Da će svijet skončati sa treskom a ne s cviljenjem, dakle obrnuto nego što je u svojoj pjesmi Šuplji ljudi previdio pjesnik TS Eliot.

A najveći strah?

Patriotizam je najveća bolest. To je u stvari jedan dobroćudni tumor koji stalno teži da pređe u svoje prirodno, zloćudno stanje. Patriotizma me je najviše strah.

Tvoje doba?

Noću najbolje mislim, ljeto je prekrasno oko šarafa na globusu, decembar je najsvirepiji mjesec. Kad ovdje gdje živim krenu kampanje prodaje božićnih poklona u decembru i kad odjednom, nevini ko anđeli, počnemo da se prenamažemo od

vlastite dobrote i ljubavi prema bližnjima, sve bi nas skupa najradije poslao jedno dvije hefte u pizdu materinu.

Pjesnik kojem se vraćaš?

Polica mojih omiljenih knjiga, što se tiče poezije, nije duža od dva metra. I neće biti ni potrebe da se produžava jer na njoj stoje samo knjige koje su prvi put pročitane i za koje sam već tada bio sasvim siguran da ću morati da im se vraćam. Sve ostalo je potrošni materijal koji nakon čitanja sklanjam da ne smeta. Među onim dobrim i danas već raskupusanim knjigama su recimo Kavafi, Seferis, Montale, Brecht, Herbert, Eliot, Bukowski, Brodski... i četiri knjige moje malenkosti. Primijetio sam u posljednje vrijeme da i sam postajem prošlost te se sve češće na tu policu samom sebi vraćam.

Film koji je ostao urezan u tebi?

Torinski konj, film mađarskog reditelja Béla Tarra iz 2011. Interesantne su te kinematografije malih zemalja i u njih ubrajam i Švedsku koja se međutim trsi da se u svemu, pa i u kinematografiji, predstavi kao velesila. Nemam ništa protiv ikone švedskog filma Ingmara Bergmana ali je najbolji švedski film svih (dosadašnjih) vremena Sångers från andra våningen (Pjesme sa drugog sprata) režisera Roy Anderssona.

Kome si ostao dužan?

Omeru Hadžiselimoviću koji je dobrovoljno prevodio moje pjesme na engleski. Prevodio ih je nako, prosto zato što je tu poeziju volio a pri tom me ničim nije dužio. Na vlastitu inicijativu slao je svoje prevode mojih pjesama i objavljivao u časopisima svjetskog glasa kao što su britanska Modern Poetry in Translation, kanadski CV2 The Canadian Journal of Poetry and Critical Writing, američki Rhino i Guernica zatim Trafika Europa... Čak je zbirka pjesama Oči ključaonica objavljena na

engleskom kod jednog američkog izdavača a da ja nisam ni prstom mrdnuo. Kasno sam se sa Omerom upoznao, krajem 2012, i nije bilo dugo naše zajedničko putovanje jer je Omer umro u novembru prošle godine u Čikagu gdje je godinama radio kao profesor na Loyola University. Nije samo riječ o izvrsnom prevodiocu. Fra-Omer, kako sam ga zvao, bio je književna enciklopedija, čovjek izuzetnih vrijednosti od kojeg sam toliko puno naučio. Žao mi je što ga više nema da me još zadužuje.

Najdublja zabluda koju si odbacio?

U onom divnom siromaštvu socijalizma postojala je kod nas stalna antipropaganda kapitalizma o kojem sam kao takvom čak i na studiju ekonomije u Sarajevu učio. Plašili su nas naprosto kapitalizmom a kasnije sam imao priliku da u Švedskoj, na kapitalističkom univerzitetu, studiram i drugu stranu te ekonomije pa sam mogao objektivno, iz oba kriva ugla, da prokužim i jedne i druge laži. Nije mi namjera da ulazim u bilo kakve komparacije na temu socijalizam-kapitalizam nego pokušavam da motivišem odgovor na pitanje o najdubljim zabludi koju sam odbacio. Pod socijalističkom propagandom živio sam, dakle, u dubokoj zabludi da je kapitalizam najštetniji i najnehumaniji sistem i tu sam zabludu, nakon dvadeset godina života u kapitalizmu, potpuno odbacio. Danas, kad znam više, mislim da je kapitalizma mnogo gori nego što sam u doba socijalizma mislio. I razorniji! Jer kad se bauk kapitalizma zahuktavao kružio je uglavnom samo Europom a sad se nakotio po cijelom svijetu a pri tom je suptilniji i maskiran tobožnjom brigom za slobode i ljudska prava. Lakše bih ga podnosio u onoj ranijoj, sirovoj varijanti. Mnogo istine ima u onom jednom davnom stihu pjesnika Duška Trifunovića: Što je šiba tananija to je teža tiranija.

Prema kome ili čemu si imao predrasude?

Nisam vjerovao da u američkoj modernoj poeziji ima neke posebne supstance. Nisam je zato nešto puno ni čitao, poput onog posjetioca iz odgovora na pitanje o švedskim pjesnicima koje posebno cijenim. Zahvaljujući onom profesoru iz odgovora na pitanje kome sam ostao dužan upustio sam na onu policu iz odgovora na pitanje o pjesniku kojem se vraćam i pjesnike poput Collinsa, Ginsberga, Frosta, Mastersa...

Da li se osjećaš kao iseljenik, izbjeglica, Šveđanin ili Hiperborejac?

Prošao sam kao težak bolesnik i ovisnik sve faze liječenja od bolesti zvane patriotizam. Nakon mnogo godina smogao sam dovoljno snage da napišem istinitu pjesmu pod naslovom *Himna* i ona je bila moja ispisnica iz gore pomenute ludnice ali kad, nakon dugog boravka na psihijatriji, izađeš među „normalne“ ljude osjećaš se ipak neprijatno ko krme u Teheranu. Bio sam s tom pjesmom neodlučan sve dok nedugo nakon što je napisana nisam slučajno nabasao na jedan skoro hiljadu godina star tekst njemačko-francuskog filozofa po imenu Hugo of Saint Victor i shvatio da me čovjek iz srednjeg vijeka unaprijed potpuno razumio:

*Taj kojem je njegova domovina ljupka neiskusna je početnik;
onaj kome je svako tlo kao njegovo rodno već je jak;
ali savršen onaj je čovjek kojem je cijeli svijet strana zemlja.
Neiskusna duša vezala je svoju ljubav za jednu tačku na svijetu;
jaka osoba raširila ju je na sva mjesta;
savršen čovjek ugasio je svoju.*

Da li su studije ekonomije doprinijele da formiraš ekonomičan stih?

Studij ekonomije i moja kasnija profesija ekonomiste nisu nikad imali nikavih dodirnih tačaka ako zanemarimo da i jed-

no i drugo zahtijevaju disciplinu, sistematičnost i strukturu. Znanje ekonomije mi je međutim pomoglo na taj način da sam, zahvaljujući zanimanju i poslu od kojeg se moglo živjeti, bio pošteđen prokletstva da se izdržavam književnošću i da iz egzistencijalnih razloga moram stalno pisati. Ovako, pišem iz mazohizma, ne žurim i desi se da neku pjesmu i po više mjeseci muški porađam.

Čemu danas služi književna kritika? Koliko je uticajna u Švedskoj?

Služi ničemu! Ili bolje rečeno samoj sebi, bar što se Švedske tiče. Čast izuzecima, ali ja to čitam a pravo da ti kažem ne znam ni zašto. Književna kritika ovdje (kao uostalom i najveći dio književne produkcije) liči mi na pravljenje betona u mješalici za beton. Ubaci se unutra šljunak, raznovrsni kamenčići koji predstavljaju riječi (najviše superlativi), doda se voda bez boje, ukusa i mirisa te cement koji je neka vrsta intelektualnog ljepka sumnjivog porijekla pa se to dobro izmiješa. Kad se istrese u kalup svaki od onih kamenčića može se naći na bilo kojem mjestu a rezultat će biti isti. Možeš i da se predomisliš prije nego masa počne da se suši u kalupu pa sve to vratiš ponovo u betonjaru, dodaš vode i ponovo promijšaš. Dobićeš tako beton u kojem je svaki od onih predašnjih kamičaka na sasvim drugom mjestu ali je rezultat opet isti: solidan beton! Postoji tu i uhodana šema: beton se miješa uglavnom u zimu a izljeva u proljeće tako da se osuši do početka ljeta kada počinju godišnji odmori i kada obični Šveđani najviše čitaju. Većina kupuje masovno jeftine kriminalističke romane obilato hvaljene od književne kritike. A te knjige masovne proizvodnje mogle bi se uporediti sa brzom hranom. Osjetiš glad pa kad vidiš recimo dobro našminkan hamburger pođe ti voda na usta. Ima više varijanti da probereš ali svaki ima isti ukus i u Štokholmu i u Novom Pazaru. Pojedeš i osjetiš da si sit i zadovoljan iako

su u tom jelu same masnoće i nikakvi korisni sastojci. Suština čitavog sistema je da opet brzo ogladniš. Ponavljam: čast izuzecima, dobrih knjiga ima i u Švedskoj ali ne u jelovniku izdavača McDonald 's (čiji suvlasnici dobrim dijelom potiču iz redova književne kritike) nego po zaturenim ašćenicama gdje ne zalazi fini svijet. Ne misli da izmišljam, evo ti svjež primjer. Dok ovo pišem u predvečernjim satima kada radnim danom na prvom i najozbiljnijem programu švedskog radija idu najvažnije vijesti iz zemlje i iz svijete te, između ostalog, i reportaže iz kulture slušam punih deset minuta o nekoj promociji neke nove knjige poezije u Štokholmu. Čiča je napisao i objavio knjigu pjesama u kojoj se svaka pjesma sastoji od samo jedne riječi. Trideset tri riječi – trideset tri pjesme. Ideja je da sam čitalac fantazira šta bi sve stavio iza recimo pjesme Košmar i tu se razvi diskusija, mlaćenje prazne slame na najvišem intelektualnom nivou. U mom bi selu u Bosni jednom jedinom riječju ovaj kompletan cirkus nazvali proseravanjem.

Šta bi pitao Maka Dizdara?

Pitao bih Maka kako se osjeća neposredno nakon što napiše neku od svojih pjesama. I kako bi volio da se ljudi iz publike osjećaju kad im na nekoj književnoj večeri po prvi put pročita jednu od svojih pjesama. Na to sam pitanje i sam jednom u afektu odgovorio objašnjavajući da taj osjećaj lakoće, oslobođanja, stvaralačkog zanosa o kojem se uglavnom govori kod mene lično ne dominira. Rekao sam da osjećam prvenstveno mučninu i da bih volio da i čitaoci moje poezije nakon svake pročitane pjesme osjete istu onu mučninu, upravo onakvu kakvu i sam osjetim nakon svake tek porođene pjesme.

Šta je mržnja?

Filozof Baruch de Spinoza postavio je vrlo jednostavnu i široko prihvaćenu definiciju mržnje kao tip bola čiji uzrok leži u

spoljašnjim izvorima. Za mržnju je, dakle, potreban objekat mržnje koji se nalazi u čovjekovom okruženju i koji predstavlja prijetnju. Zašto u tom slučaju ne mrzimo asteroid koji će pogoditi planetu nego se tog objekta samo bojimo? Zašto na kampovanju u šumama Aljaske ne mrzimo medvjede nego ih se jedino bojimo. Mržnja je isključivo međuljudski fenomen i mislim da dolazi iznutra i da je sve realnija što su objekat i subjekat mržnje sličniji. Otud savršena mržnja između Palestinaca i Izraelaca, Rusa i Ukrajinaca, Srba i Hrvata... Kad se jedni pogledaju u ogledalu i prepoznaju u njemu one druge najradije bi izvršili kolektivno samoubistvo. Iz tih razloga rado bih obrnuo Spinozinu definiciju i rekao da je mržnja tip spoljašnjeg bola čiji uzrok leži u unutrašnjim izvorima. A unutrašnji izvori mogu biti šta god hoćeš, čak i ljubav. U čuvenoj pozorišnoj predstavi Radovan III jedan od likova kaže sočno u jednom momentu: Alaj volim da mrzim!

Razmišljaš li o budućnost?

Sve teže volim ali nastojim da sâm sebe ubjeđujem kako još nisam potrošio svu svoju ljubav za čovječanstvo. Čini mi se, međutim, da neću još dugo izdržati jer se ne može pobjeći od tužnih i izbezumljenih očiju djece što gledaju kroz bodljikavu žicu koncentracionog logora, izlaze pred kameru iz ruševina upravo bombardovane škole ili u direktnom prenosu satelitskih televizija umiru od gladi u naručjima svojih majki. Pravo u mene gledaju i pred tim prizorima propadam u zemlju od stida i u takvim trenucima osjećam da jedina pravda koja još postoji dolazi iz one jedne romske „poskočice“: Biće skoro propast svijeta, nek propadne nije šteta. Nisam, dakle, uopšte optimista u pogledu budućnosti. Mislim jednostavno da će budućnost uskoro biti ukinuta. I da će, unatoč mojim nadama, skončati s cviljenjem.

TEBI SE OBRAĆAM

Milorad Pejić

ABISKO

Gdje god da smo došli – propast!
U svijetu koji nas je prvo bodrio da se ogradimo od rođene mladosti a zatim bezdušno izdao, držale su nas male pobjede i slijepa nada. Sjeti se samo graničnog prelaza Abisko i kako smo se snalazili za stanovanje! U hangaru grtalica za snijeg, na tri metra od sečije, hućao nam je magistralni put a tačno iznad glave vijadukt željezničke pruge.

Za par mjeseci Abiska rekli smo jedno drugom manje no što govorimo danas kad nemamo više o čemu pričati. Čak i u gluho doba noći, upravo u trenutku kad bi neko zaustio da kaže šta želi, protutnjao bi kroz naš escajg i razmrskane snove prazan teretni voz iz Narvika.

BALALAJKA

Ne raduj se propasti svoga neprijatelja!
Kud ćeš bez njega s toliko nakupljene mržnje?
Dole u marini, gdje se pred pivnicama otvaraju
suncobrani kao krateri u bombardovanju,
ona će kad-tad krenuti da se vrti oko svoje osi
poput vretena tornada i da, budući bez izlaza,
šparta ulicama uzduž i poprijeko. Iznad krovova
kuća koje se nadimaju kao leševi, vozaće se
žičarom gore-dole u malim porcijama kao u
majmunskim kavezčićima.

Tebi se obraćam, čovjeku među ljudima s očima
koje se ne usuđuju da vide. Ne razmeći se
prezirom prema tvom opkoljenom dušmaninu!
S njegovim razlozima ista ćeš zlodjela činiti,
ili još gora. I činiš već naplaćujući utočište
izbjeglici. Tri su mâga pogrešnu slijedila
zvijezdu i stoje na kapiji tvog otvorenog srca.
Kao pred ulazom u Aušvic, oduzimaš im
posljednji srebrenjak, amulet s pečatom grada
Ktesifona i darove za novorođenče.

CRKVA NA PRODAJU

Uvijek sam te u trenucima slabosti podsjećao
na malu pticu, kolibrića što na otoku Trinidad
čini gnijezdo od paučine tako da se, kako ptiče
u njemu raste, širi i razvlači ko džemper.
Jednom, međutim, poželjeh i sâm veliku kuću
s vratima za goste i prozorima koji gledaju
na dvorište. I na dvorištu poželjeh hrast, šiban
od malih nogu morskom solju.

U trenucima krize obilazili smo ruševine po
oglasima. Zamalo ne uzemosmo olupinu crkve
s potencijalom i s pogledom na vjetrenjaču
odbijenog pera. Dala bi se, kamen po kamen,
preurediti u palaču, sa posebnom sobom
za dvadeset pari ženskih cipela i jednom
zasebnom za sve moje šarafe i starudije.
Odustali smo iz sličnog razloga: ti iz straha
da bi teško bilo sve one slijepe miševe deložirati
a ja da bi dugo trebalo dok Bog iz nje sasvim
ne izvjetri.

EGZIL

Moje neslaganje s ljudima nije završilo
teškim prelamanjem između nagrade
i kazne, vaganjem dobitka i gubitka.
Ja sam jednostavno ustao od stola i
preko minskog polja prešao u vječna
lovišta egzila. Kad nemaš domovinu
svejedno je da l' živiš u njoj.

IZBOR

Niko više nigdje na svijetu nije siguran!
U svakom trenutku, usred gutljaja kafe,
možeš biti raznesen kostima bombaša
samoubice ili presječen rafalom psihopate.
Ali ne reci: ginu nedužni ljudi! Umiru
nevina djeca a nedužan ne može biti
ko nosi pravo glasa kao lovačku dozvolu
u novčaniku i čiji poglavica svako malo

pokosi selo beduinskih šatora jednim jednim zamahom *tomahawka*. Jedino dvoje preživjelih, mala sestra izvlači na pupčanoj vrpici malog brata iz krvi pijeska.

Besramno ćutiš o tome i godine gamižu... Jednog dana može se desiti da sjedneš na klupu pored jezerceta. Vjetar prevrće listove lokvanja kao da čita knjigu na vodi i tjera nogavice pantalona da trče uokolo po balkonima. Zadovoljan si sve u svemu svojim životom i upravo tada spušta se do tebe i grli te, izvlačeći špagu iz pojasa, bezazlen mladić, sasvim običan čovjek koji nije imao izbora.

KRALJICA

„Kraljica je mrtva, živjela smrt!“ Čuvari morala u zemlji ljudskih prava i sloboda pritrčavaju i privode očajnog beskućnika kojem je pogrebna procesija odšarafila posljednju klupu u parku.

Zamisli kako bi divno bilo da, kao i on, nemaš više šta izgubiti i ne moraš, poput klauna pred ogledalom, da namještaš žalosno lice prije nego, izlazeći na ulicu, siđeš u priču o *carevom novom ruhu*. Ali divno je i ovako! Poezija je ljudska sloboda koju je nemoguće ugušiti. Dok vazdan čekaš u masi na ovjeru svoje odanosti Kruni, nekom se uličnom muzikantu ispred tebe možda otkopča o ramenu harmonika i razvuče u smijeh hijene.

MISTERIJA

Svako dotrajalo ljudsko lice priča je za sebe. I velika misterija za mene kojem je prebiranje po živim maskama isto što i kopanje po arheološkim nalazištima. Duboko pod borama, kao pod naborima pješćanih dina, zatrpani su odgovori na pitanja da li ožiljak na bradi je od mača il od brijača, krater nad usnom je li od gelera ili od ujeda strasti.

Oči, naprotiv, nemaju sjećanje. Iz njih gleda nepodmitljiva budućnost, potpuno isti očaj bića anonimnog kao i u onog što vazda išlo je uz bok pobjednika. Misterija razočarenja! Iz očiju čovjeka koji izlazi iz života probija potištenost kao da izlazi iz ostave pretrpane svim i svačim, u kojoj upravo nije našao nešto što je tražio.

MOST ZA NIKUD

Gdje god da su u oblasti Ruapehu posijane table upozorenja (obrušavanje kamena, pad zvijezde, podrigivanje vulkana...) nikle su na tačnom mjestu. Ljepota pruža otpor! Niko se zato ni na šta ne odlučuje i ništa se ne događa sve dok Lilly ne stigne s posla i ne pokrene stvari u nepoznatom pravcu.

Tako je i došlo do priče o komšiji Franklinu, doseljeniku iz Indije kojem je zaribalo srce dok je, zavaljen na kauču, pratio finale kriketa.

Odbačena je moja teorija o nastupu bola
u momentu kad je njegova zemlja dobila
poraz i svi se složismo da laka to bijaše smrt,
jedan blag prelaz koji bi svako poželio.

To me, čovjeka s navršenih šezdeset i nejakih
planova, i dovelo do *Bridge to Nowhere*, na pravo
mjesto gdje onaj bezbolni pasaž je moguć.
Kao slovo u kurzivu naginjem se preko betonske
ograde. Blag prelaz iz ništa u ništa.

PJESMA DANA

Mnoge sam slušao pjesnike i pjesnikinje *Pjesme dana*¹.
O mrtvima sve najbolje ali neke od živih kao da
gledam kako, obdareni čeličnom disciplinom, ustaju
u šest, muzu pipu kafe-aparata i bacaju se na posao.
Vole, čini se, napor. Čak i ako nemaju šta reći –
isporučuju. Uspu šljunak riječi u mješalicu za beton,
dodaju cement melanholije i kad zvono odbije podne
istresu smjesu u eter.

Imao sam a, ukoliko još je živ, imam i sad prijatelja,
crtača grafita koji je godinama, iz dana u dan,
ispunjavao očekivanja. To je najteže među metalnim
soliterima zakrivljenim ka nebu i s periferije viđenim
kao buket escajga u čaši, ali jednom kad se, iznenada
i sâm, našao ko gladna zvijer ispred svježe okrečenog
zida vratio je farbe u kesu i pustio ga da ode.

¹ Dagens dikt, program švedskog radija na kojem se još od 1937. svakog dana, osim nedjeljom, tačno u podne čita „pjesma dana“.

Imajte i vi, pjesnici pjesme dana, prijatelja u sojenici,
odbjeglog na najzabačeniji od bezbroj najzabačenijih
glibova oko jezera Modrac. Jedan ga par dubokih
očiju prati danju iz zida šume ko puška dvocijevka a
noću svjetluca iz mraka simbolom za beskonačnost ∞.
Pogledaj, reče, kako sam savršeno dresirao divlju
mačku: kažem joj dođi ili ne i ona dođe ili ne.

POBJEDA

Otputovao sam do Helsingborga da se
zamjerim s ljudima zbog nedostatka hrabrosti
da misle neposlušno. Sad vraćam se kući kao
pobjednik ali ne s radošću zbog sastanka koji je
pukao kao čir i donio mi olakšanje nego zato što
u jednom dućanu nađoh najzad gumene čizme
za moju unuku Teu, komotnu veličinu 23.
I smiješim se u uglu kupea zaklonjen zavjesom
prozora kroz koji odjednom protutnjaše
poplavljeni salaši ko napuštene lađe, rijeka koja,
čini se, teče uzvodno, poput sjećanja, i uliva
u svoje pritoke i sve dalje i manje potoke.

Ne naslađujem se ničijom nesrećom, čak ni u
slučaju pravedne kazne. To što se smješkam
zagledan u propast nešto je sasvim drugo:
zamišljam moju unuku Teu i njene gumene
čizmice. Sa svoje dvije godine ona već razlikuje
desnu od lijeve ali ih, kao početak znanja,
obuva naopako i izlazi iza kuće na krompirište
da gazi blato proljeća.

PREUZIMANJE PRTLJAGA

Isto smo što i naši koferi. Na izdavanju prtljaga kao da, pomalo zabrinuto, sami sebe čekamo. Sve su oči uprte u gumenu zavjesu tunela koji svakog trena treba da počne iskašljavati naše stvari. Kad se upali pokretna traka, kao da po njoj klize lične karte, pogađam koja će ruka prihvatit koju torbu. Moja još ne izlazi.

Našim životima dodijeljene su sudbine kofera naših. Velika ljubavna priča upravo počinje hrvanjem u kom se kožni jezičak na torbi mlade dadilje iz Izmira zakačio za aluminijski kovčeg bradatog rockera iz San Francisca. Dug (i tragičan) put kroz pustinju čeka njemačkog skauta koji se, nestrpljiv, progura do ranca veličine mrtve krave. Za jednom rasporenom IKEA-kesom vuče se rukav svilene košulje ko crijevo. Moje još nema.

Kao da vjenčani smo s našim teretima piljimo na preuzimanju prtljaga u samo jednu tačku. Moja je torba nesretno udata žena koja ne žuri prema izlazu.

SULITELMA

Opskrbljeni svim mogućim osiguranjima za sva moguća iznenađenja stigismo da i taj skalp na spisku naših karata uzmemo. Na čipkama

snijega pri vrhovima sunčali su se, van dometa komaraca, irvasi navikavajući plećke na ležanje u zamrzivačima. Poput djeteta što vuče zmaja na uzici, nad posljednjom ribom u vodi jezera Sårjås kružio je posljednji galeb na nebu ali, prepuni ljudskog znanja, ne osjetismo potrebu da išta u tom vidimo.

Planina nije izdržala duže od dva dana stojati na našoj strani. Popesmo se u kišu svirepu toliko da je padala uvis. Vjetar je otkidao putokaze i brstio duž staze piramide naslaganog kamenja. Dovukoh se na prevoj prvi, do modre rijeke koja se morala gaziti. Smožden, imao sam birati između poraza vraćanja i slave čeonog mrava što pod pritiskom s leđa pada i postaje prelaz onima koji pristižu. Sjetih se zmaja na uzici sa jezera Sårjås i vidjeh da svijet, ne zbog hrabrosti već iz očaja, ide dalje, i tako dalje, i tako dalje...

SVILENA BUBA

Gotovo je sa svijetom!
Države se ograđuju
bodljikavom žicom.
Sela se opasuju
bodljikavom žicom.
Nedovršeni čovjek,
kao u čahuri svilena
buba, omotava se
bodljikavom žicom.

TOUTTAR

Ne postoji *Hyperborea*! Svoju dvadeset godina dugu šutnju o tome osjećam danas ko teškom mukom sticanu ušteđevinu proćerdanu na igre na sreću. U budnim noćima prevrtao sam kamenje sumnje, sklanjao, kao pred dolazak gostiju, dokaze njene nepromišljenosti da bi mi sada, kao berberinu cara Trojana¹, preostalo jedino da iskopam u zemlji jamu i šapnem u nju: *Hyperborea* je takođe vazal Imperije!

Nekad, dok nisam znao jezik, mislio sam da me primaju ko prijatelja. Danas, kad razumijem, prozori na zgurenim krčmama uz rijeku Lulij izgledaju mi sitni i okrugli kao oči na bunkerima. Umirovljeni krstaši u njima kaleme na još nejake mladice teške čokote paranoje.

Kud ćemo sada, sestro, kad nema *Hyperboreje*? Ko otrovane ribe, nizvodno ka gradovima uz plitko more, prema sporoj smrti u Veneciji ili, kao i uvijek protiv vjetra, ka visoravni Tuottar? U talase obrijanih brežuljaka što ne kusaju ljudske olupine kurtoazno, na kašičicu, nego proždiru u jednom zalogaju, cijelim svojim tijelom kao okean.

VEDEMA

Otkako sumnja zašla je u gradove nema vikendom mjesta za parkiranje ni na južnom

¹ Iz priče *U cara Trojana kozje uši*.

ni na sjevernom ulazu u prašume Vedeme. Mnogo naočala leprša pred tablom s mapama i dvoumi između plave, žute i zelene. Ne vidim nikakvu razliku ali ne moramo ih više sresti jer ti i ja uzimamo uvijek stazu istačkanu crveno. Zahtjevan to je teren za pješačenje, pun i rizika i razočarenja, ali u dugom ljetnjem danu nagrađuje džinovskim mravinjacima (milijarde vjernika a nijedna religija), golim kupanjem na *Golom Jezeru*, sačmom trnjina...

Na crvenom putu kojeg se svi klone može da iskrsne samo službeno lice: bijela vila što, s krunom na glavi kao sa kapom carinika, sravnjava spiskove na raskršćima il student na praksi što u jednoj ruci nosi kanticu farbe a četkom u drugoj šamara pruće i štembilja debla. I ja želim u šumi zaposlenje: da kao hrast ili bor zadužim i na prsima, poput ordena, nosim krvavu tačku. I izlazim iz sumraka pred zalutale putnike koji su na plavoj, žutoj ili zelenoj izgubili svaku nadu. Ili, ako ne vidim razliku, da ne izađem. Propadaj svijete!

VISBY

Deblje su od svoje visine zidine Visbya ali nije u tome ključ uspjeha. Neiskrzanost branič-kula svjedoči o tome na koji način je grad odbijao došljake i kako su očuvane zlatne riznice. Odricao se kroz vijekove malo po malo svojih posjeda na kopnu i na moru kako bi ostao čistokrvan. Mali gubici!

Danas iza zidina Visbya kao iza grudobrana proviruju krovovi kuća sa prozorima u potkrovljima kao durbinima prema moru i prema kopnu. Izvan zidina rodili orasi kao topovska đulad – u gradu mobilizacija kugli sladoleda. Unutar zidina dječiji smijeh od radosti primanja poklona – vani dječiji kikut od škakiljanja. Kroz durbin, golim se okom vidi: veće je što je izgubljeno!

WANGANUI

Čak i za najdužih suša rijeka Wanganui ima čime da teče. Ona, poput Britanske Imperije, samo podigne poreze svojim pritokama i one daju sve od sebe, plaćaju čak u vlastitim ribama da taj danak u krvi izmire.

I u siromaštvu, ako je ravnomjerno raspodijeljeno, može da bude radosti. To sam vidio i ranije, vlastitim očima, ali nikad ovo što gledam sada ploveći uz rijeku Wanganui: kolonije koje su zahvalne zato što doprinose.

IZABRANE PJESME MILORADA PEJIĆA Adin Ljuca

ISTINITA PRIČA O M. P.

Bio jednom jedan pjesnik koji je jednom davno, u jednoj zemlji koje više nema napisao zbirku pjesama koja se zove *Vaza za biljku krin* (Sarajevo, 1985). Ovaj bajni uvod bi nam trebao olakšati objektivno sagledavanje cijelog pjesničkog opusa Milorada Pejića. Zna li onu staru priču o mornarima koji su se nakon dugogodišnjeg putovanja vratili istim brodom kojim su otplovili? Bio je to isti brod samo što na njemu više nijedan dio nije bio isti – svi su vremenom bili oštećeni i zamijenjeni novim. Sve je isto kao kad je Milorad Pejić pisao svoje prve pjesme početkom osamdesetih, iako se sve promijenilo. Vrijeme je postepeno ukidalo države, režime, ustave, himne i adrese – ali, da parafraziram pjesnika, stihovi ne gube na težini.

Kad sam kao student književnosti i bibliotekarstva u Sarajevu 1986. prvi put pročitao ovu njegovu zbirku pjesama ostao sam totalno fasciniran i ta fasciniranost me drži do danas. U Sarajevu sam ubrzo lično upoznao i najpoznatije pjesnike ili sam makar imao mogućnost da ih srećem u gradu ili vidim na književnim manifestacijama – jedino Milorada Pejića nije bilo nigdje. Tako je ostalo do danas – nigdje ga nema ali svi istinski ljubitelji poezije „na maternjem jeziku moje otadžbine“ znaju za njega. Nikad nije bio član udruženja književnika, gost Kluba pisaca, dio književne scene. A ako to isto rekнем

drugim riječima to znači da je uvijek bio originalan i svoj. I zato je neuporediv. I nemjerljiv.

U ljeto 1987. godine postao sam vlasnik jednog primjerka te zbirke koja me otad prati po svijetu. U intimnoj priči *Izlet*, nabrajajući zavičajne zvuke, pišem i o njoj:

„Svi ti zavičajni zvuci, kao niz oluk, slili su se u jedan stih: 'sitnim golubijim prstima korača ludilo po limenom krovu'. Stih je iz zbirke u koju je na nekoliko mjesta udaren pečat biblioteke iz mog grada. Kad sam se kao student književnosti nakon prve godine na feriju odmarao od antike i klasika otišao sam u našu biblioteku da posudim knjigu pjesama od nekog našeg suvremenog pjesnika. Bibliotekarka mi je rekla:

'Na onoj hrpi imaš suvremene poezije koliko hoćeš. To je na otpis, mi nemamo gdje s tim knjigama. Nosi sve ako hoćeš.'

Kad sam na kamari ugledao žute korice knjige *Vaza za biljku krin* koju sam uzalud tražio po sarajevskim knjižarama – ushićeno sam ju podigao i upitao:

'Mogu li je uzeti?'

'Nosi!'

I otad je nosim i iščitavam, sve ove godine. I kad god listajući je naiđem na pečat biblioteke u želucu osjetim nelagodu kao da sam je ukrao. Više puta sam pomislio da bi im je trebao vratiti ali znam da bi me samo ismijali.

Zvuk listanja knjige, na njega sam zaboravio.⁴²

Možda vam se može učiniti da je nebitno kako sam došao do nje, ali to nam govori da su te pjesme nastajale u svijetu na kojem za njih nije bilo mjesta: to je bila faza predratnog ispiranja mozgova i epidemije nacionalnih pjesnika (sa naglaskom na nacionalni). Svjestan situacije u kojoj se nalazi, još sedam godina prije nedobrovoljnog odlaska iz domovine, Pejić dobrovoljno odlazi u svojevrsnu vrstu egzila – u svoj poetski svijet. Sedam godina kasnije iskrao se iz zavičaja „noseći sa sobom jedino / maternji jezik, poput mornara

na pusto ostrvlje / izbačenog što vlada samo nepotrebnom vještinom“ (*Put*).

Pejić je od onih koji misle da su za bilješku o autoru dovoljni datum rođenja i datum

smrti. U nedostatku ovog drugog evo nekoliko šturih biografskih podataka: nakon završetka Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, vratio se u svoju rodnu Tuzlu, zaposlio u Titovim rudnicima uglja, nabasao ponovo na Nadu Ostojić (sa kojom se upoznao na Omladinskoj radnoj akciji Šamac–Sarajevo 1978), rodila im se prva kćerka i započeo je rat. Krenuli su iz svoje Tuzle, i Bosne koja je tonula u mrak, kao što u zemlju tone rudnicima potkopana Tuzla, da bi se zaustavili tek na krajnjem sjeveru Švedske (Kiruna), kod „šarafa na globusu“. Par godina kasnije, u gradu Luleå, do čije luke zimi mogu doploviti samo ledolomci, rodila im se i druga kćerka. U Luleå i Solefteå na sjeveru, ostaju do 2017. godine, a kad su im djeca završila školovanje i ostala raditi na jugu, Pejić se sa suprugom, od „omče polarnog kruga“, povukao u Lund, na jug Švedske, ne da bi se približili civilizaciji već da budu bliže djeci.

Mladost provedena u socijalističkoj Jugoslaviji, njen krvavi višegodišnji raspad, druga polovina života provedena u egzilu, sve to u okviru globalnih promjena kroz koje prolazi naša potrošačka civilizacija – to bi bio ram za svijet u kojem je nastajala njegova poezija.

Bitan detalj u ovom biografskom osvrtu predstavlja njegova profesija. Pejić koji cijeli svoj radni vijek radi kao ekonomista, zahvaljujući svojoj profesiji bio je pošteđen prokletstva izdržavanja pisanjem – te dvije stvari je uvijek imao jasno odvojene.

Dok se u novim državama nastalim raspadom Jugoslavije veličala pravovjerna i nacionalna književnost, Pejić je u sjeverskoj samoći „na minus dvadeset sedam“ stvarao poetski svijet u kojem patriotizam nije vrlina nego bolest.

***

Vaza za biljku krin istkana je od najkvalitetnijeg materijala – od najfinijeg jezika, a pri tome je riječ o programskom čeprkanju po otvorenim ranama. Jedan od ključnih stihova koji bi mogao poslužiti kao kalauz za ulazak u tajne odaje Pejićeve poezije glasi: „Gledamo, gledamo, gledamo... / Bez snage da sklonimo oči i ne poludimo.“ (*Zamak*) Taj stav da se stvari, bez obzira na sve, trebaju sagledati onakvim kakve jesu odlikuje njegovu poeziju od prve pjesme do danas.

Mikroskopski pogled lirskog subjekta u ovoj zbirci toliko je usidren u detaljima da su pjesme naizgled apstraktne. Međutim, dovoljno je napraviti korak-dva unatrag i detalji se, kao kod poentilističke slike, počinju sklapati u cjelinu. Nikad nisu puki katalog sugestivnih slika, autor im uvijek daje dublji smisao i značenje.

Ako izuzmemo jedan toponim (*Gradačac*) i dvije posvete (Muji Grbiću i Nadi) u prvoj zbirci nećemo više naići ni na šta tako konkretno – njegova tadašnja stvarnost ili stanja duše dokumentirana su igrom riječi i slika, situiranim u nekonkretizovana mjesta koja mogu biti bilo gdje (*Zamak, Manastir, Ljetnikovac, Ostrvo, Močvara*). Međutim, hermetična i apstraktna lirika, neuobičajene (iščašene) percepcije i sintakse, postaje vrlo opipljiva onome ko uspije dešifrirati njen suptilni kod.

Nastala u jednoj nadljudskoj borbi sa samim sobom, ova zbirka ima svoj jedinstven, prepoznatljiv izraz. Ne znam za zbirku s kojom bih je mogao uporediti, niti za pjesnika čiji uticaj bi u njoj bio vidljiv. Ali zato mi se čini da ima jedan stih od Andrića koji precizno opisuje stanje lirskog subjekta iz perioda u kojem je stvarao *Vazu za biljku krin*: „I što pogledam sve je pjesma i čega god se taknem sve je bol.“³

Ova zbirka je neobična himna pjesnikovoj „neprolaznoj mladosti“: „Krv mi se smrkava. Još dašak snage u krilima“ (*Vodencvijet*), kao što je nesvakidašnji i ciklus ljubavnih pi-

sama koji počinje stihom: „Osim što sam bolestan, ništa ne radim“ (*Pismo*).

Iz svog unutrašnjeg lirskog kosmosa utkanog u prvu zbirku, iskoračit će u spoljni („stvarni“) svijet tek izbijanjem rata. Uobičajeno je da se na atak odgovara zatvaranjem: jež se zavlači pod svoje bodlje, kornjača u svoj oklop, čovjek zauzima odbrambeni gard – Pejić se otvorio. Nakon izbijanja rata njegov poetski izraz postao je precizan i konkretan. Muštra zapravo ostaje ista, ali kao da je izvratio jaknu sa dva lica i počeo je nositi u drugoj boji, ne da bi se kamuflirao već upravo da bi pokazao svoje pravo lice. Izgnan iz neimenovanih dušinih predjela i svoje „neprolazne mladosti“ počinje koristiti toponime, imena ljudi, dajući stihovima dokumentarni karakter, formu svjedočanstva, istinite priče. Dokumentarnost, naime, omogućava da se nedvosmisleno zauzme stav. Upravo onako kako je pisao Jíří Kolář: „Kakav stav zauzmeš u životu takve ćeš pjesme pisati“.

Dok je prva zbirka bila jedan pošteno obračun sa samim sobom, bez spoljnog neprijatelja, nakon nje se morao suočiti sa dotad nezamislivim. Ali kao što ni u borbi sa samim sobom nije odvrtao pogled, neće ga odvrtaćati ni sad, i svijet oko sebe će promatrati „očima koje / gledaju užas pravo, kao kad se u iglu konac uvlači“ (*Put*).

Očito je da je Pejić pjesnik koji piše s predumišljajem, koji secira živu stvarnost sa znanstvenom pedantnošću, ali ono što je ključno je da ta promišljenost ni najmanje ne umanjuje njegovu spontanost. Naime, kao što važi da pjesnik nije barbarogenije koji u ekstazi ili bunilu piše velike stihove, isto tako važi da bez iskre i spontanosti nema velike poezije. Samo znanje nije dovoljno: da je u poeziji presudno poznavanje problematike ili samog jezika najveći pjesnici bi bili znanstvenici i lingvisti.

Pjesma je građevina koja, kao i kuća, mora imati i dobre temelje i jake zidove i krov koji ne prokišnjava. I prozore, da

ima dovoljno svjetlosti. I vrata, da se u nju može ući. Ratnim razaranjima suprotstavio se projektovanjem i podizanjem suptilnih poetskih građevina – „pjesama za prijatelje“, kako je nazivao pjesme koje je slao na nekoliko adresa (Tuzla, Chicago, London, Köln, Auckland, Prag), gdje su ih željno čekali njegovi „raseljeni prijatelji“ (*Prijatelji u svemiru*). Cirkuliranje tih stihova virtualnim bespućima dugo je bio jedini način njihovog postojanja.

Od prve pjesme iz druge zbirke *Oči ključaonica* autor istrajava na faktičkoj preciznosti i konkretnosti: *Ribarsko selo* nije neko anonimno ribarsko selo već je konkretno situirano na Hvaru; *Kalemegdan* je poznati toponim, *Pasuljanske livade* su naziv konkretnog vojnog poligona u Srbiji. Čak ni naziv pjesme *Put više* nije naziv (kao što su nazivi *Izlet*, *Ostrvo* ili *Povratak* iz prve zbirke) jer je potpisan „Noćnim kupeom prema Bodenu, septembar '92“. Dakle, to ne može biti bilo koja staza, cesta ili saobraćajnica, to je onaj jedan jedini put kojim se zauvijek odlazi od svoje kuće. I tako do kraja zbirke, a i do danas – dobar dio naslova njegovih pjesama čine imena stvarnih ljudi i toponimi.

U tom mnoštvu toponima iz njegovog opusa središnje mjesto zauzima jedan mitski: *Hyperborea*, kako pjesnik od milošte naziva Švedsku, svoju „rezervnu domovinu“. *Hyperborea* je i naslov njegove treću zbirke pjesama.⁴ Ni taj mitski karakter koji joj pridaje neće ga spriječiti da otvoreno prizna: „Rado se vraćam kući u Hyperboreu / ali ne bih ginuo ni pod njenom zastavom“ (*Hyperborea II*). I to nije nikakava izdaja ideala o slobodi, već odbijanje da se s njim manipulira u ime bilo kakvih ideala. Iako je od nje napravio gotovo sinonim za svoj poetski svijet, ni to ga neće spriječiti da u jednoj od kasnijih pjesama proglaši: „Ne postoji Hyperborea!“ i „Kuda ćemo sad, sestro, kad nema Hyperboree?“ (*Tuottar*). U njegovom lirskom svijetu „patriotizam je bolest“ i nijedna himna nije ništa više doli

„spuštena željeznička rampa“ ispred koje stoji ukočen „dok voz ne prođe“. Za njegovu poeziju je malo reći da je *antiratna*, ona je i *antipatriotska*. „Patriotizam je najveća bolest. To je u stvari jedan dobroćudni tumor koji stalno teži da pređe u svoje prirodno, zloćudno stanje.“⁵

Ipak, na riječi kao što su rat zaista ćemo rijetko nabasati u njegovom opusu, a i to obično u drugačijem kontekstu od onog koji bismo očekivali („krstaški ratovi“, „snimak iz hladnog rata“ ili „ratni veterani“ iz nekog švedskog filma). Zato su dosta frekventne na primjer riječi: put, vrata, povratak, voda, šuma.

Izuzetna je njegova sposobnost kompresije. Put od izvora do ušća preći će u dva stiha: „Umij se zato u šaci slapa iz koje / će se malo pomalo izleći okean“ (*Padjelanta*).

Naziv ovih izabраниh pjesama *Istinite priče* – primjeren je njegovom poetskom realizmu. Na prigovor da mu je poezija puna mraka, jednom prilikom je odgovorio: „Moja je poezija puna mraka i pesimizma jer pokušavam iskreno, izravno sagledati svijet. Samim time, ova poezija odražava realnu situaciju u svijetu danas, koja je upravo takva, mračna i pesimistična, ustvari nimalo drugačija nego u srednjem vijeku.“⁶

U svom lirskom kosmosu bio je prinuđen suočiti se ne samo s ratnim ludilom i tragikom izbjeglištva, već i sa sveopćom degradacijom i debilizacijom ljudi u našoj nenasitnoj potrošačkoj civilizaciji. Ali sa opasnostima izvana stoje u potpunoj ravnoteži opasnosti iznutra: ljudska oholost i pohlepa su još jedna od velikih tema u njegovoj poeziji. Autor se suptilno, ali vrlo kritično odnosi prema savremenoj kulturi gomilanja, potrošnje i nezasitosti. „Danas imamo gdje da spavamo i šta da čitamo / ali nismo ni izdaleka sretni kao nekad davno / kad smo bili nesretni, kad nismo imali ništa / – ni *moje* ni *tvoje*“ (*Mykena II*), kaže pjesnik podsjećajući na opasnost od začaranog kruga oholosti u koji tonemo kao u živi pijesak. Pohlepa je prepoznata i kao nešto trajno, transgeneracijsko,

jer „entuzijazam pljačkaša faraonskih grobnica ne jenjava, a zvuk njihovih pijuka biva historijska konstanta.“²

U mnogim pjesmama već naslov sugerira angažovanost (*Krstaški ratovi*, *Afganistan*, *Terorist*, *Priča sa zapadne strane*, *Priča sa istočne strane*). Laž je jedna od riječi koja je izborila status lajt-motiva u njegovom opusu: „Uzorni građani. Oni su isto nedužni sve dok laž, / ko električni osigurači, od preopterećenosti ne crkne.“ (*Krstaški ratovi*). Bolna je deziluzija znati da smo skloni da navijamo „za laži koje najžešće laju“ (*Priča sa istočne strane*) i da smo „gluvi pred onim što čujemo i slijepi pred onim što vidimo“ (*Afganistan*).

Od pljačkaša faraonskih grobnica koji krampaju „danonočno s koljena na koljeno“ (*Faraon*), preko krstaških ratova u kojim dobri momci dobro ginu „za našu stvar / na bankovnim računima“ (*Krstaški ratovi*), do poziva na „odbrane naših vrijednosti“ (*Suđenje Gulliveru II*), Pejić osvjetljava sa svih strana, iz svih uglova tu prastaru priču, jeftini džeparoški trik: dok se dvoje ćušakaju ostali članovi bande okupljenim promatračima krađu novčanike iz džepova. Upravo to što su te laži i manipulacije i na globalnom planu jednako jeftine predstavlja njegovu veliku frustraciju: „Ne shvatam kako nam uopšte uspijeva da o tome ništa ne znamo?“ (*Priča sa istočne strane*).

Tražeci preko oglasa zapušteno imanje na osami na jugu Švedske, koje bi sa suprugom kupili i preuredili po svojim zamislama, naišli su na zapuštenu crkvicu na prodaju. Iako im se svidjela nisu je kupili:

...Odustali

smo iz sličnog razloga: ti iz straha da bi teško
bilo sve one slijepce miševe deložirati a ja
da bi dugo trebalo dok Bog iz nje sasvim
ne izvjetri.

(„Crkva na prodaju“)

Ideologije i religije deformiraju, poezija oblikuje i stvara. Ona obnavlja sposobnost ljudskog percepiranja i promišljanja stvarnosti u ovom svijetu u kojem se stare dogme nasljeđuju ne kao nasljedne bolesti već kao boja kože.

Dok su u *Vazi za biljku krin* njegova „putovanja korak biljke u saksiji, nikojom snagom“ (*Pismo I*), nakon odlaska u emigraciju s lakoćom preskače „sa kontinenta na kontinent, / kao zelene žabe sa jednog na drugi list lokvanja“ (*Selidbe*), od novozelandskih plaža preko Tarfale u Laponiji, od New Yorka, preko beogradskog Kalemegdana, do Praga.

Pejić nije „sakupljač slika“, da upotrijebim izraz kojim je jednom prilikom Petr Hruška precizno dijagnosticirao ponajčešće nesretni spoj poezije i turizma. Za slikom se ne putuje, slika se čeka. O tome je pjesma *Kebnekaise* („uzalud sve te ekspedicije“... „taj prizor vrebam već osmu godinu“... „Sve ostalo je sreća“). Na putovanja ne odlazi u potrazi za slikama, smislom ili novim svjetovima. On samo obilazi svoje „umorne prijatelje“ (*Prijatelji u svemiru*). U svakom od gradova čije ime predstavlja naslov njegove pjesme ima svoje ljude: „Danas smo raštrkani po zemljama kao rakovi po fjordovima“ (*Geiranger II*).

U pjesmi *Ostrvo*, još iz prve polovine osamdesetih, anticipirao je svoj život. Ono „nisam stigao“ znači – kako je autor pisao svom češkom prevoditelju – „da nisam stigao nazad do zavičaja ali takođe da nisam stigao nigdje i nikud (ni vremenski ni prostorno) i ništa ostvario. To je kao jedna varijanta Odiseja ali sa obrnutim epilogom: on je stigao a ja nisam jer sam odabrao da ostanem na ostrvu izobilja i bezbjednosti, dakle odustao od vraćanja iz razloga 'materijalne' prirode. Sad kad pogledah tu pjesmu rado bih joj izmijenio zadnju rečenicu u: Sve je izgubljeno. Naime, 'Sve sam izgubio' je opis lične drame, dok 'Sve je izgubljeno' znači da niko više nema šanse.“

Za pjesmu *Gradačac* iz zbirke *Vaza za biljku krin*, nazvanu po gradiću iz sjeveroistočne Bosne u kojem se nalazi poznata

kula, sjedište Husein-kapetana Gradaščevića, moglo bi se reći da je preteča svih onih pjesama naslovljenih po gradovima širom svijeta: *Štokholm, Köln, Praha, New York, Queenstown, København, Chicago* i dr.). Ali i svijest o uzaludnosti putovanja nalazimo u prvoj zbirci: „Toliki put, toliko nestrpljenje a već smo i ovdje / bili“ (*Ljetnikovac*) još s početka osamdesetih, još prije nego što je bio bilo gdje, jer kraj svijeta se, kao i zalazak sunca, jasno vidi i iz Tuzle.

Svojevrсна putovanja predstavljaju i njegovi odlasci/bijegovi u prirodu. Posebno jake su one pjesme sa nordijskim imenima: *Kebnekaise, Kaitum, Padjelanta, Geiranger I, Geiranger II, Tarfala, Sarek...* Priroda, taj beskrajni izvor motiva, zauzima u njegovoj poetici posebno mjesto, a najbolja je nedirnuta priroda bez ljudi i Boga.

Pjesmu *Tarfala* počinje stihom: „Ne volim nedirnutu prirodu kad se u nju upletu ljudske ruke...“, a završava: „Ne radujem se čudima prirode u koja su umiješani Božiji prsti“. Ili kako je to u svom prikazu *Hyperborea* primijetila Adisa Bašić: „Prisustvo čovjeka u prirodi je u Pejićevim pjesmama uglavnom prepoznato kao narušavanje sklada, čovjek je češće bahati uljez, izvor opasnosti ili pragmatični potrošač nego što je sastavni dio prirode.“⁸

I kad se čini da od svijeta i ljudi bježi u najudaljenije nedirnete kutke prirode on se bavi aktualnim društvenim problemima. Možda upravo o čovjeku najviše govore njegove pjesme u kojim nema ljudi, u kojim je pjesnički subjekt sâm nad liticama, ispod vodopada, u dubokim sjevernim šumama, fjordovima, tamo gdje je moćna priroda potrošila ljude: „Potrošio je ljude u njima / Geiranger...“ (*Geiranger I*). Tamo gdje je sâm: na pašnjacima irvasa, iza glečera, na kraju svijeta, na mjestima čija nordijska imena zvuče tajanstveno i zastrašujuće... odatle ne može donijeti ništa drugo „osim spoznaje da živiš pogrešno i na pogrešnom mjestu“ (*Padjelanta*).

Međutim, kao da mu ni odlazak na kraj svijeta ne pruža dovoljnu distancu. Pejić će u nizu pjesama otići još dalje. Tek će mu pogled iz *Apollo 17*, tek kad je spazio planetu „Zemlju u grobnoj tišini mraka“ omogućiti da bude „dovoljno daleko / od samog sebe da bi jasno po prvi put vidio / ko sam. I gdje sam. I odakle sam.“ (*Apollo 17*).⁹

Njegov lirski subjekt je u stanju da se poistovjeti i sa majkom Zemljom, i da se iz pozicije Planete obrati ljudima i poruči im: „Kad se izujem i zakoračim u tamu svemira svi ćete bit na mome pogrebu“ (*Planeta*). I nakon svih tih putovanja moralo se stići i do Apokalipse: „U jednoj te istoj apokalipsi dvaput skončava svijet“, i prvo se ukida budućnost. „Druga je propast okrutnija ali pravedna jer će nas / izbrisati iz prošlosti...“. Propovjednici iz ove pjesme koji nas drže u poslušnosti, sikuću na nas „sa govornica od hrastovine ko preko uspravljenih mrtvačkih sanduka“ (*Apokalipsa*).

Ljudskost i toplinu nalazi tamo gdje ih niko drugi ne bi tražio: „Ali dokle god pogled seže / i misao dopire najbliže mi je ono što je propalo: / vršanski prozori.“ Pjesmu *Vršani* napisao je uz ciklus fotografija *Vršanski prozori* Muje Grbića. Njena apokaliptična atmosfera je samo naizgled apstraktna – ona je u autorovom stilu usidrena u konkretne detalje. *Vršani* su napušteno selo iznad Tuzle iz kojeg su ljudi odeselili zbog eksploatacije ugljena.

Povratak, provjeravanje prošlosti, takođe je svojevrsna vrsta putovanja. O tome je niz pjesama *Balkan, Bosna, Tuzla, Vršani* i dr. Pitanje povratka je jedan od bitnih motiva u njegovom pjesničkom kosmosu. Čak i ako čovjek ne pamti: „Krv se sjeća“ (*Hyperborea I*).

Pitanje povratka u kontekstu izbjeglištva ima posebnu težinu. U jednoj od istinitih priča, naš pjesnik koji je samo jedan od milijuna onih koji su zauvijek napuštali svoj rodni grad u pjesmi lapidarno nazvanoj *Selidbe* govori o jednoj

neočekivanoj vrsti straha: „strahovali smo da se ne udaljimo isuviše od onog / pred čim bježimo“, i na putu od zavičaja do Hyperboreje za koju ne zna da li postoji, primijećuje grbavo drveće „što, nagnuto nad rijekom / Torne, pušta korijenje“. Iako je tema egzodusa jedna je od najviše obrađivanih u historiji umjetnosti, malo gdje je slijepa čežnja izbjeglice za zavičajem tako precizno opisana kao u pjesmi Losos. Riba bi se vratila na svoje „rodno dno“ da slijepa svevideća ruka nije podigla hidrocentralu: „Zaboravna / je priroda kad božijoj ribi iz Ångermanälven / nije oduzela sjećanje na zavičaj te jednako / udara u beton i kidiše u nepoznato.“

I kao uvijek, Pejić će i u pitanju povratka otići još korak dalje. Ostavit će na stranu egzoduse i logore i okrenuti se užasu normalnog svakodnevnog života. Naime, kao jedan od najtežih povrataka može se pokazati povratak samom sebi: „Sretni su oni kojih se ovo ne tiče, čija tijela / uvijek nalaze put natrag, iz svakog zrcala“ (*Otkrića*).

Za fenomen za koji Petr Hruška koristi izraz „skupljači slika“, Pejić koristi nešto drugačiju formulaciju: „natankati patnju“:

All Inclusive

*Rijetko, ali kad god se zadesim u prijestonici
posjedim s književnicima Kraljevine. Potrošili
su, vele, supstancu, nedostaje im inspiracije.
Dvjesto malokrvnih godina nose kao prokletstvo.
Prosto mi zavide što sam porijeklom iz srebrenih
krajeva gdje i dan-danas pristižu transporti
na gubilišta.*

*Ipak sumnjaju u istinite priče, avet teretnog
kamiona što istresa obuvne cipele na školsko
dvorište. Najviše ih zbunjuju propupale vitice
vrbe ive što, huškane vjetrom, šamaraju bijelim
noktima uhapšenike...prije pucnja u potiljak!*

*Ne volim kad izvoljevaju ali razumijem Kraljevine
pisce kad putuju all inclusive u meke diktature
na drugoj strani globusa da lično, na licu mjesta,
za svoje špijunske romane i fantastične pjesme
natankaju patnje.*

Vaza za biljku krin pokazuje da su za stvaranje velike poezije dovoljne zavičajne slike i mirnodopski život. Iako su stihovi iz te zbirke nastali u jednom svijetu koji je davno iščezao do mene dopiru jasnije od žamora živih ljudi oko mene. Normalnom čovjeku je dovoljan i njegov vlastiti očaj. I umijeće. I ne mora ići tankovat na tuđoj patnji.

Ovo su stihovi koji pozivaju na stalnu budnost i to ne samo pred spoljnim opasnostima, već i pred onim koje vrebaju u nama. Upozorava nas da se čuvamo „namjerne patnje i sračunatih ljubavi“. Iako zna da nas čeka dvostruki kraj, vlastita smrti i propast civilizacije, ukidanje budućnosti i ukidanje prošlosti, podsjeća čovjeka: „Nisi / izgubljen čak i ako si beskrajno nesretan / ukoliko slijediš vonj sjevernog jelena“. (*Sarek*)

Ne osjećam potrebu da Pejićev poetski svijet analiziram dalje i dublje, onako kako to čine kritičari. Bojim se da bi to bilo udaljavanje od suštine. Ja se s njegovom poezijom volim suočavati na drugi način, kao što sam mu onomad odgovorio pjesmom na rukopis *Trećeg života*:

Iščitavajući Treći život¹⁰

*Bezbroj riječi, i još više zvijezda i drugih nebeskih
tijela kruži oko nas, a, opet, u mojoj glavi
iz riječi kosmos, kao iz crne rupe, zjapi praznina.
Tragati za neuhvatljivim stihovima isto je što i slijediti
sjaj davno ugašene zvijezde: slomljene grančice,
ugažena trava, otisak kopita u međuplanetarnoj prašini...
Na kraju već gotovo iščitano Trećeg života, jasno je
šta će biti, ali ne i ono što je bilo. Kao iz zasjede*

*izranjaju riječi, otopljive poput slova iz knjige za slijepu.
Osjećam ih kao miris tek utrnule svijeće.*

Završne napomene:

¹ – KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir: Básně I. Preveo Adolf Černý. Praha, J. Otto, 1911. 125 s.

– KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir: Básně II. Preveo Adolf Černý. Praha, J. Otto, 1920. 128 s.

– TAHMIŠČIĆ, Husein: Možnost pŭlnoci. Preveo Josef Hanzlík uz jezičku saradnju Jaroslave Janoušove. Praha, Odeon, 1969. 78 s.

– DIZDAR, Mak: Zápis o člověku. Preveli Luděk Kubišta i Irena Wenigová. Praha, Odeon, 1980. 90 s.

– OSTI, Josip: Barbara a barbar. – Sarajevská kniha mrtvých. Výbor z básní. Preveo Dušan Karpatský. Praha, Ivo Železný, 1995. 170 s.

– VULETIĆ, Anđelko: Křížovka ke čtení osudu. Preveo Ivan Dorovský. Brno, Boskovice, Společnost Přátel jižních Slovanů v nakl. Albert, 2001. 96 s.

– TONTIĆ, Stevan: Sarajevský rukopis a jiné básně. Preveli Ivan Dorovský i Ladislav Jurkovič. Brno, Boskovice, Společnost Přátel jižních Slovanů v nakl. Albert, 2006. 75 s.

– ŠANTIĆ, Aleksa: Svŭj osud známe: vybrané básně. Výbor z básní. (Dvo-jezično izdanje.) Preveli Luděk Kubišta i Irena Wenigová. Praha, Luka Praha, 2011. 163, 162 s.

– PEJIĆ, Milorad. Pravdivé příběhy: vybrané básně. Preveo Jaroslav Šulc. Ostrava: Protimlŭv, 2020. 167 s.

² Adin Ljuca: Jedan bijeli dan. Prag, Samizdat, 2018, 50.

³ Ivo Andrić: Ex Ponto. Zagreb, Književni jug, 1918, 108.

⁴ Hyperborea je u originalu prvi put objavljena 2011. godine u Pragu u izdavačkoj kući Aula pjesnika i izdavača Bochdana Chlŭbce.

⁵ Enes Halilović: Patriotizam je bolest. Razgovor s Miloradom Pejićem. Eckermann. Web časopis za književnost. Link.

⁶ Maja Hrgović: Poezija puna mraka. „Hyperboorea“ Milorada Pejića. Link.

⁷ Adisa Bašić: KNJIGA MJESECA: Milorad Pejić, Hyperborea. Link.

⁸ Adisa Bašić: KNJIGA MJESECA: Milorad Pejić, Hyperborea. Link.

⁹ Jiří Hrabal je prvi predstavio Pejića češkoj publici sa prijevodom pjesama: Vožnja, Apollo 17, Tumač i

Slovoslagar, koje nisu uvrštene u ovaj izbor. In: Tvar 4. 17 / 2007, 17.

¹⁰ Adin Ljuca: Stalaktit. Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje, 2015.

Mustafa Zvizdić rođen je 24. oktobra 1970. godine u Sarajevu gdje je završio Filozofski fakultet, na Odsjeku za književnosti naroda Bosne i Hercegovine. Radio kao tehnički sekretar Društva pisaca Bosne i Hercegovine, srednjoškolski profesor i lektor u novinama. Zastupljen u brojnim antologijama bosanskohercegovačkog pjesništva u zemlji i inostranstvu. Poezija mu je fragmentatrnno prevedena na češki, engleski, francuski, makedonski, njemački, poljski i slovenski jezik.

Živi u Sarajevu.

BIBLIOGRAFIJA

Igre voskom (poezija, Međunarodni centar za mir, 1996),

Muzika zidnih satova (roman, Zoro, 2004),

Praški metro (poezija, Buybook, 2016),

Na šahovskom turniru (poezija, Buybook, 2018).

Mustafa Zvizdić POBUNA NA ŠKOLSKOM ČASU

interview

Vaše ime?

Mustafa na arapskom znači odabrani, a ime sam dobio po amidi Mustafi, borcu čuvene 10. hercegovačke brigade. Negdje u istočnoj Hercegovini ranjen je u jednoj borbi 1944. godine pa ostavljen seljacima da se brinu o njemu. Neko je dojavio domaćim izdajnicima da se u kući nalazi ranjeni partizan. Za grob mu se ne zna. Njegova slika je stajala u neninoj kući u Gacku. Sa zida me je cijelo djetinjstvo motrio taj zagonetni i lijepi crnomanjasti mladić, blago osmjehnut na sve moje nestašluke.

Prva riječ koju ste izgovorili?

Vjerovatno mama.

Vaše prve igračke?

Plišani medvjedić – sjećam se da je bio smeđe boje sa bijelom njuškom, simpatični drug i saučesnik.

Vaše igre?

Fudbal je dominirao.

Kao dijete želeli ste da postanete?

Htio sam da budem fudbaler ili pisac. S deset godina sam ni od koga natjeran napisao roman od trideset strana koji se

zvao *Pobuna na školskom času*, malo kasnije roman iste dužine koji se zvao *Dalmatinske oči* i koji sam sačuvao. Sačuvao sam i svoje prve pjesme. Kao dječak nisam bio tako lijen kao sada.

Šta Vas je rastuživalo?

Injekcije penicilina i još mnogo toga.

Društvo u najranijem djetinjstvu?

Knjige i lopta.

Prvi bicikl?

Zeleni *poni* s kojim sam cijelo djetinjstvo pokušavao da poletim.

Prva lopta?

Žuta lopta koju mi je otac donio iz Mađarske kad je bio tamo na terenu.

Šta je bilo najteže u školi?

Matematika bez ozbiljne konkurencije.

Učiteljica?

Nezaboravna Nadžida Šukalo zvana Kika. Ona je primijetila moj afinitet prema knjigama i pisanju. Podržavala me u tome.

Predjeli Vašeg djetinjstva?

Prvomajska ulica u kojoj sam živio prvih deset godina, zatim naselje Aerodrom, pogled s prozora na avione kako slijeću i polijeću.

Da li ste pisali ljubavna pisma?

Napisao sam nekoliko divnih ljubavnih pisama u mladosti, ali pogrešnim osobama.

Srećete li danas Vaše prve ljubavi?

Ne.

Vaš nadimak iz škole?

Miki.

Šta ste čuli o Vašim precima?

Mnogo toga dobrog.

Preci koje ste sreli?

Nisam sretao pretke, više sam ih zamišljao na osnovu nekoliko krhotina tuđih sjećanja.

Gdje je otišla Vaša prva plata?

Potrošio sam je u kafani.

Da ste u prilici, šta bi upitali Bokača?

Pitao bih ga šta misli o Danteu.

Kako definišete bjelinu?

Umijeće je popuniti je nečim smislenim. Sastavni je dio teksta, njegov eho i snaga.

Šta se krije u Homerovom djetinjstvu?

Vjerovatno neke žene koje su ličile na sirene iz *Odiseje*.

Šta naučiti od Ronalda Harvuda?

Slabo poznajem njegova djela.

Šta upamtiti od Tolstoja?

Pisanje je smirenost i odsustvo svake vrste teatralnosti.

Mak Dizdar ili Skender Kulenović?

Obojica.

Kiklop ili Filip Latinović?

Oba romana su mi podjednako draga. Na *Kiklopu* sam diplomirao.

Sofka ili Koštana?

Sofka.

Vitmen?

Previše egzaltiran za moj ukus.

Bernhard?

Previše mrzovoljan.

Jesenjin ili Majakovski?

Nijedan.

Gdje Vam je ugodnije, u danima ili u noćima?

U danima. Bolje funkcionišem danju, s više svjetla i širine.

Zašto se ljudi zaklinju?

Jer vide da im sagovornici ne vjeruju.

A zašto proklinju?

Jer su ih ljudi iznervirali.

Čemu služe milioni zakona i propisa?

Da ne zavlada haos.

Kome vjerujete?

Što sam stariji, sve sam paranoičniji.

Pred čijom slikom ste najduže stajali?

Pred slikom *Odlazak* Emira Dragulja.

Kurosava ili Bergman?

Oba su genijalci, ali mogu im se neki kadrovi prespavati.

Halil Džubran?

Nije moja krvna grupa.

Kako danas izgledaju zablude iz Vaše mladosti?

Valjda su me okolnosti, od kojih je iskustvo opsade Sarajeva bilo najradikalnije, tjerale da imam trijezan pogled na stvarnost. Nisam imao vremena za zablude. Spašavao sam goli život.

Začin?

Ima ih više.

64?

Držim se stare izreke: daj protivniku šah, možda će biti mat. I one talijanske poslovice: nakon bitke, kraljevi i pijuni idu u istu kutiju.

Vaši strahovi?

Imam ih mnogo i svi su realni.

Čega se stidite?

Malo čega.

Praštate li?

Praštati je najteže.

Tražite li da Vam se prašta?

Više molim.

Čime se ponosite?

Svojim sinom.

Ko Vas je razočarao?

Neki prijatelji.

Koga ste Vi razočarali?

Još se nije rodio ko nekoga nije razočarao.

Čemu uvijek dajete prednost?

Ljudskoj blagosti.

Da li ste ikada bili bezbrižni?

Možda sam bezbrižan na putovanjima. Povratak kući je uvijek surovo ateriranje u realnost.

Šta dalje?

Igram dok sudija ne svira kraj.

Razgovarao Enes Halilović

U DUBOKOM TRANSU

Mustafa Zvizdić

ODLAZAK

Kašljao dugo.
Čekao,
vene mu iskočile na šakama.
Tumor je bio lješnik, sad je dječija glava.
Bila je noć i upalili su svjetla aerodromska.
Crvena, plava, žuta.
Spikerica je na arapskom najavljivala let.
Moj otac je odlazio u nebo.

BOLNIČAR

Odjekuje tvoj korak,
hodnikom dugim, bolničkim.
Nadjačava ga smijeh milosrdni,
jauk i škripa vrata, cijuk kolica.
A i stid te muči, ne bi da lupneš,
da te bude.
Interesantno: figura bez sjenke.
Umnožavaš svoje korake,
u tešku nesuvislu priču koraka
seliš svijet.

Svjetlo oskudno, žmirkavo,
ni mrak ni smijeh, ništa.
Hodaš hodnikom dugim, bolnički sirovim.
Očekujući svaki čas
čudo koga nema,
da se strop konačno
sruči na glavu.

KINO „TESLA“

Temeljito neprimijećen
Adolescent sa slanim ustima
Od suza i kikirikija

Sredina ljeta i situacija bez izlaza

Obuzet sobom
Nisam na platnu primijetio budući klasik
Majstorski ratni film

Činilo mi se tada
Da nema nigdje većeg mraka
Od kina „Tesla“

POSLJEDNJA

Nismo ni slutili da nam je posljednja

Bez brada i Jude za stolom
Plavih prstiju od krede

Ozbiljni i koncentrisani

Dublirali smo sa štapovima
Jedanaest godina starijeg Isusa

Da smo znali
Zapamtili bismo je s više detalja

Marta 1992. godine
Bilijar je naglo izašao iz mode
I naših života

CAVTAT

Kao bas-bubanj Džona Bonema
odjekuju crkvena zvona.
Ljudi se razilaze
nakon mise i riblje pijace.
More lupa u stijenje i molove,
u oslobođene teritorije.
Barke liče na djecu bez očeva.
Šetam u smjeru kazaljki na satu.
Blagi bronhitis me podsjeća
da sam ovdje stranac.

PRAŠKO PROLJEĆE 2015.

Na izlazu iz metra
dočekuje me prohladni Vaclavski trg.
Sa Samsonite torbama,
Gregor Samsa, geometar i Jozef K.
žure na mobing.
Studenti demonstriraju protiv kineskog komunizma
i trgovaca ljudskim organima.

Jednom će i opsada Sarajeva
biti studentska vježba
s profesorima koji u prikrajku
piju kuhano vino.
Žmirkam na suncu
zubatom kao Fernandel,
umjetnik u gladovanju
od '92 do '95. godine.

PORTRET UMJETNIKA U ČETRDESETIM

Višestruki povratnik u književnost
Osobeni znaci oženjen
Žestoki momak iz rubrike kultura
U podzemlju poznat kao
Golub ogrubjelog srca
Čiju je sliku
Istetovirao na prsima
Autor potresnih ispovijesti
Sa asfalta i usranih poslova
Dobar ili loš
Kako za koga
Ali estetske vrijednosti
Nisu stvar ovoga suda
Uhvaćen u pisanju treće knjige
Te mu se zbog toga
Automatski ukida
Uslovna sloboda

25 GODINA MATURE

Najljepše su i dalje najljepše
Ali u klasi veteranki

Najpričljiviji oni kojih se ne sjećamo
Najveći frajeri u komunama
Na odvikavanju
U mislima su s nama
Šalju brošure s vjerskim sadržajem
Vječito navalentni profesor marksizma
Nasrće na sredovječne dekoltee
Kao da su djevojački
Na mig konobarima
Politika je diskretno
Sklonjena sa stola
Od alkohola sve življi
Predratni maturanti
Tek kad se prozovu mrtvi
Prizor se na trenutak zaledi
Kao na previše gledanom snimku

KNJIŽEVNO VEČE

U omjeru 1:4
Pjesnici i publika razmjenjuju mrzovolju
Kao teniske udarce
Bibliotekarka se izvinjava
U ime opravdano odsutnog
Predsjednika opštine
U uglu smotani plakati
Za predstojeću smotru folkloru
Sve prisutne povezuje
Preslabo grijanje
U sali društvenog doma
Depresija je brža od zvuka

IZLETNIČKA PJESMA

Prije udara asteroida
Skloniti se od kiše

Slušati kako lišće šušti
Svoju solo-dionicu

Namjestiti ruke
U odbojkaški čekić

Ići uvis
Brže od kanadske topole

Izaći iz košuljice
Biti vikend-leptir

MOJA DRAMA

Čini mi se
Da su ulice bile puste

Kao da je bila nedjelja
Ili bombardovanje

Štipaljka uštinuta
Tišina nakon praznika

Namješten na ponavljanje
Pantomimičar je svirao saksofon

Kao da se nije desilo
Ovo lice poznato

Moja drama
Odmah iza prvog ugla

NA ŠAHOVSKOM TURNIRU

Vječnu tišinu ovog arhipelaga
Narušava šištanje kafe-aparata

Mamini dječaci i njihovi vračevi
U dubokom transu

U domu gluhošnjemih
Ruski rulet bez mrtvih

Starci su debeljuškasti
A mladi vunderkindi

Aljehinova odbrana i sicilijanka
Gegovi su iz Čaplinovog filma

BEZBRIŽAN

Biti bezbrižan kao foka
U ljubljanskom zoološkom vrtu
S uklesanim smiješkom dok pliva leđno
Cjelodnevno praćakanje
Pred očima nezahtjevne publike
Proječnost nedostojna retka
U časopisu „Nacionalna geografija“
Dječije lice s brkovima
Uvijek gleda negdje drugo
Rođeno u egzilu ne poznaje neprijatelje

Samo one koji ga hrane
Zaposlene preko studentskog servisa
Biti bezbrižan kao foka
Beskonfliktni stvor u beskonfliktnom društvu
S viškom holesterola

NEDJELJA U NOVOM MESTU

Sve je utišano osim koraka
Od Glavnog trga do Kandijškog mosta
Vjetar nesmetano zlostavlja
Slovenačku zastavu
Naglavačke okrenut u bronzi
Gimnastičar Leon Štukelj
Iza prozora nevidljivi
Kao u lovu na čeki
Trenutak prije nego se
Ništa ne desi

VRELO BOSNE, JESEN

Kao Mopasan nakon trećeg nervnog sloma
Duge šetnje i parno kupatilo
Svake druge večeri
S pramenom grive preko očiju
Konji žvaću doručak i mjerkaju drvored
Diže se magla s jezera
Labudovi otpočinju svoju bešumnu dijagonalu
Škripi šljunak pod nogama
Rutinska vansezonska šetnja
Nezaštićeni čovjek u zaštićenom području
Pas lotalica dvadeset metara lijevo
Strahuje po navici

IVANICA

Hercegovački pejzaž
Idealan za vesterne
Otac i dječak ulaze
U napušteni kaubojski grad
Na ljetnoj žezi
Miruju salun i pojilo za konje
Malo iza podneva
U glavnoj i jedinoj ulici
Očeva zavijena šaka
Zbog opekotine od automobilskog motora
Detalji nestvarni i s pridjevom filmski
Osim ogromnog dječakovog straha
Iz budućnosti dolaze meci
Koji će ga promašiti

MUSTAFA SAMSA
U GULIVEROVSKOM SARAJEVU
Dragoslav Dedović

O rukopisu „Praški metro“ Mustafe Zvizdića

„Neka moji strahovi / Odzvone koliko su teški“. Taj stih iz pjesme „Nakon svega“ mogao bi da se shvati kao autopoetičko obećanje. I na osnovu tako malo riječi može se ustanoviti da će nas Zvizdić u svojim poetskim tekstovima voditi kroz suočavanje sa svojim demonima i to jednostavnim jezikom, uz humor koji je pjesniku svojstven još od davnog pjesničkog prvjenca.

Strahovi su bosanski, ratni, a zazvoniće dvadeset godina kasnije, u stihovima koji se konačno usuđuju da razgrnu emocionalnu zavjesu od traumatične fiksacije na ratno doba i da sjećanje puste u predratno doba, doba urbane čednosti.

Ali i to sjećanje je moguće samo u hodu unazad kroz iskustvo sveprisutne ratne groze.

Zvizdićevo „pjesničko ja“ se služi lukavstvom osciliranja između tri vremenska plana, između sadašnjosti, rata i predratnog dječastva, a vremenska distanca se označava kao vrijeme koje je bilo potrebno „da mjesta za egzekuciju / Ponovo postanu/ Mjesta tvog djetinjstva“, kako se precizno i potresno konstatuje u pjesmi „1995–2015“. Tako se lirski rekonstruiše stanje svijesti koje bi se moglo nazvati sreća neznanja:

„Junior sam fudbalskog kluba 'Željezničar' / Nisam čitao Kafku / I ne razlikujem Srbe od Hrvata“ (*Trebalo bi ponovo oputovati*).

Mjesta koja su, prije nego što su postala stratišta, bila kiosci, kina, planinarski domovi, kafei sa bilijarskim stolovima postaju zbog odsustva destrukcije koja će ih nepovratno preobraziti – mitska. Iza topografije terora u Zvizdićevim lirskim tekstovima pomalja se topografija običnog sarajevskog dječastva. Međutim, „lirsko ja“ koje se usudilo da zaviri u svijet prije 1992. stalno, makar implicitno pokazuje i svijest o tome šta je uslijedilo - svijest o radikalnom razaranju tog svijeta. Obični sarajevski tinejdžeri su bili „siromašniji za jedan rat“, kako ironično kaže naslov jedne pjesme. U međuvremenu su postali „bogatiji“ za sve strahove i patnje u opsadi i za poratnu „tranziciju“. Nije čudno što to „bogatstvo“ vidi nekadašnje „siromaštvo“ sa sjetom uz nešto blage poruge.

Nevjericom je uramljen i trenutak samog početka rata (*Rat u našem naselju*), koji se upoređuje sa rođendanskom zabavom „jer su lica naših dželata / Lica komšija i prijatelja“.

Rijetko kome je pošlo za rukom da na ovako uvjerljiv način izrazi onu nevjericu koju svaki normalan čovjek osjeća kada je suočen s radikalnim nasiljem kojem ga izlažu bliski ljudi. Taj osjećaj buđenja u pogrešnom filmu upravo je onaj isti osjećaj koji je Kafka ovjekovječio u „Preobražaju“. Stoga pominjanje Kafke i, docnije, Gregora Samse u knjizi ima programski karakter.

Dok je u prvom ciklusu „Kino Tesla“ riječ o radu sjećanja koje se probija do predratnog urbanog odrastanja, drugi ciklus „Dojransko jezero i druga putovanja“ obuhvata prostorno udaljavanje od mjesta tog djetinjstva i traumatičnog iskustva dehumanizacije u ratu.

Na isti način kao što ukršta vremenske ravni u prvom ciklusu, miksujući „nekada“, ratno doba i „sada“, Zvizdić u drugom ciklusu kombinuje „ovdje“ (*Istanbul, hrvatski otoci, Ljubljana, Prag*) i „tamo“ (*Sarajevo*). I kao što iskustvo rata ne može da se apstrahuje čak ni u sjećanju na djetinjstvo, pečat Sarajeva

je neizbrisiv u tumačenju drugih zemalja, situacija, svjetova.

Srednjoevropska idila u Pragu je povod da se kaže „jednom će i opsada Sarajeva / biti studentska vježba“, saputnici u metrou su „gospoda dok se ne pokaže / drugačije / dok ne ocinkare Jevreja“, navijači na utakmicama „kao da su umrli“ i jedini temperament je u Pragu moguće iscijediti iz sjećanja na oca koji se nervira dok gleda fudbal.

Nesrećna svijest stečena u Sarajevu, koja više ne vjeruje „rođendanskim zabavama“ i ostalim društvenim ritualima koji prikrivaju ksenofobiju i nasilništvo, „razgrađuje“ zatečenu harmoniju.

Jadranska idila je takođe redukovana na odsustvo rata: „Šum mora i cvrčanje cvrčaka / nadjačava lupa bilijarskih kugli. / Ovog popodneva zasigurno neće početi nijedan novi rat. U Ljubljani se takođe pomalja potisnuta prošlost jer je tamo „Tužno kao da je / ponovo umro Tito“. Ne bez simpatija u diskretnoj ironiji, na istambulskom aerodromu se bilježe „Selami crnaca i bijelaca / po gejtovima i fri šopovima“.

Čak i kada je putovanje samo gledanje tv-reportaže sa kauča, usamljeni lirski junak vidi u tome nešto prijeteće: „S druge strane jezera svjetluca Grčka, / a njen mi alfabet na televiziji, snenom, / liči na provalnički alat“ (*Dojransko jezero*).

Naposlijetku, Prag je u ovoj optici tek austrougarsko-socijalističko Sarajevo uvećano „do guliverovskih razmjera“, lišeno džamija ali i „siromašnije“ za jedan rat.

Sve ovo govori neko ko za sebe kaže da je „umjetnik u gladovanju /od '92 do '95. godine“. To gladovanje nije uistinu prestalo, već je postalo metodička sumnja prema svemu sitom i samozadovoljnom. Pa i prema samom sebi, dvadeset godina kasnije.

Pjesme iz posljednjeg ciklusa pokušavaju da preispitaju sadašnjicu i svakako spadaju u najinteresantnije zapise. U njima se nižu slike tranzicionog haosa i malodušja, ali Zvi-

zdićev crnohumorni dar ne dozvoljava pjesmama da postanu jadikovke te ih pretvara u dijagnostičke, vickasto-sjetne, majstorske minijature.

Treba posebno istaći poređenja koja svojom svježinom i duhovitošću skoro da nemaju premca u Zvizdićevoj generaciji. Navešću primjer koji mi se posebno sviđa jer spaja nekadašnjeg „Željčinog“ juniora Zvizdića vjerovatno fasciniranog svakim sportom sa sadašnjim bh. pjesnikom Zvizdićem, jednim od najoriginalnijih liričara iz grupe snažnih pjesničkih glasova generacije rođene sedamdesetih. U pjesmi *Balado o srni*, strankinja koja je izložena gruboj muškoj provincijskoj požudi, jeste „lakonoga kao danska rukometna ekipa / u kontranapadu“.

Zvizdićev rukopis će po objavljivanju bez sumnje zauzeti mjesto u samom vrhu savremene bh poezije.

Tanja Stupar Trifunović, rođena u Zadru 1977. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci.

Objavila je šest knjiga poezije, knjigu priča, dva romana i grafički roman *More je bilo mirno* u saradnji sa Tatjanom Vidojević (ilustracije). Prevođena je na engleski, španski, bugarski, mađarski, njemački, poljski, slovenački, makedonski, ruski, češki, danski, italijanski i francuski.

Dobitnica je više nagrada za poeziju i prozu između ostalih Nagrade Evropske unije za književnost (EUPL) 2016. za roman *Satovi u majčinoj sobi*, nagrada „Risto Ratković“ i „Milica Stojadinović Srpkinja“ za najbolju knjigu poezije za knjigu pjesama *Razmnožavanje domaćih životinja* i Vitalove nagrade „Zlatni suncokret“ za najbolju knjigu objavljenu u 2019. godini na srpskom jeziku za roman *Otkako sam kupila labuda*.

Tanja Stupar Trifunović ZANOSNA MOĆ LITERATURE

inerview

Vaše ime?

Ime Tanja dao mi je djed. Dopadalo mu se.

Prva riječ koju ste izgovorili?

Baba, jer je baba bila glavna u djetinjstvu. Moja majka kaže da sam do prve godine sve naučila pričati i da otad ne zatvaram.

Vaše prve igračke?

Alat u očevoj radionici.

Vaše igre?

Popravljanje auta. Pravljenje kućica po dvorištu i fudbal. Igrali smo se i škole dok nismo krenuli u školu pa nam je ta igra prestala biti zabavna. Igranje rata je takođe bilo moderno, partizana i Njemaca. Tada niko nije htio biti Nijemac, a sada svi uče njemački i gledaju kako da pobjegnu tamo.

Kao dijete želeli ste da postanete?

Majstor, automehaničar. To prvo. Poslije sam htjela biti profesorica i književnica. Sada mi je žao što se nisam držala popravke auta.

Prvo slovo koje ste naučili?

Mislim da je bilo a. U školi. Sve po činje sa a. Čim zineš da kažeš a izleti svijet.

Šta Vas je rastuživalo?

Kiša. Tad se nije moglo igrati vani.

Društvo u najranijem djetinjstvu?

Brat i dvije djevojčice iz komšiluka.

Prvi bicikl?

Djedov brat Nikola kojeg su svi zvali Ćopo jer je bio ranjen u Drugom svjetskom ratu i hramao na jednu nogu, kupio mi je prvi bicikl kada je došao u posjetu iz Beograda k nama u Dalmaciju. Bio je tamnocrveni sa bijelim blatobranima. Imao je pomoćne točkice koje smo poslije skinuli kada sam naučila voziti bez njih. Osim bicikla ostavio mi je i ljubav za pjesmu "Ramo, Ramo družo moj" i dalje mi je to jedna od najljepših pjesama o prijateljstvu.

Prva lopta?

Ne sjećam se kako je izgledala, ali sam voljela lopte i igrala fudbal sve do srednje škole. Tada sam prestala jer su me ubjedili da to nije za djevojke. I da bi sada i ja konačno trebala postati djevojka. Nije išlo lako.

Šta je bilo najteže u školi?

Matematika. Brojevi su pravili konfuziju u mojoj glavi.

Učiteljica?

Moja prva učiteljica je bila Anka. Imala je ukusne trešnje u dvorištu. Bila je dobra i pametna žena. A trešnje su bile sočne.

Predjeli Vašeg djetinjstva?

More. Vidjela sam ga kroz prozor kuće. Kada bih plivala činilo mi se da smo more i ja jedno. Tu su granice stvarnosti postajale drugačije. U moru je sve postajalo slobodnije i lakše.

Da li ste pisali ljubavna pisma?

Da. Iz onog sam vremena kada su momci još išli u vojsku i mejlovi još nisu postojali, pa sam svom tadašnjem momku pisala pisma od deset strana. On mi je pričao kako su na kraju svi s njim čitali ta pisma. I kako su se zaljubili u mene. Tada sam shvatila da pod nekim teškim okolnostima ipak funkcioniše ta zanosna moć literature

Srećete li danas Vaše prve ljubavi?

Nemam sada neki žal za tim vremenima. U svakom vremenu je nailazila neka ljubav kakva je tad trebala biti i za kakvu sam bila spremna.

Vaš nadimak iz škole?

Ime mi je kao nadimak pa me je to zaobišlo.

Šta ste čuli o Vašim precima?

Mislim da je to klasika ovih naših prostora. Da su bili vrijedni, poštteni i siromašni.

Preci koje ste sreli?

Jedna prababa. Dva djeda i dvije babe. Svi su iz Dalmacije. Još uvijek je živa samo baba. Ima 93 godine i voli da se prisjeća i ono što je zanimljivo njena prisjećanja su puna neke vedrine i povjerenja u bolje sutra. To njeno bolje sutra koje iščekuje i koje je prošlo je nije iznevjerilo. Nemoguće je neosjetiti mrvu zavisti prema tolikom povjerenju u bolji svijet koji su ona i djed gradili. Nama danas nedostaje ta vrsta vitalnosti i optimizma.

Gdje je otišla Vaša prva plata?

Uličnim prodavcima knjiga. To su dobri ljudi. Knjige nisu bile skupe. Vrijedilo je.

Da ste u prilici, šta bi upitali Bokača?

Ne znam. Vjerovatno ništa posebno. Možda ako bi sjeli da popijemo nešto pa bi mi već došle neke ideje.

Kako definišete bjelinu?

Dvoumim se između odsustva i mira.

Šta se krije u Homerovom djetinjstvu?

Vjerovatno usamljenost. Ko bi toliko razmišljao i pisao da se ne osjeća usamljeno.

Šta naučiti od Ronalda Harvuda?

Ponešto o važnosti književnosti i nemogućnosti da se privatni život sačuva od historije.

Šta upamtiti od Tolstoja?

Obimne su mu knjige da bi se mogle upamtiti. Ali utisci poslije njih čine ih vrijednima truda. Ne treba zaobići ni njegove priče i dnevnik koji su oštri i tu i tamo i duhoviti.

Mak Dizdar ili Skender Kulenović?

Mak Dizdar.

Kiklop ili Filip Latinović?

Podjednako. Čitala sam ih još u školi. „Kiklopa“ bi vrijedilo opet čitati iz perspektive svijeta u kakvom živimo.

Sofka ili Koštana?

Sofka, zbog „Nečiste krvi“.

Vitmen?

Volim ga čitati.

Bernhard?

Za dane kad sam nadrždana. Ciničan je i duhovit. Tu vrstu talenta, otrova i hrabrosti ima i Elfride Jelinek. Kada mislim da je život u našim gradovima skučen, onda pročitam kako njih dvoje opisuju Austriju. I skučenost i širina duha stanuju svugdje. I fašizam takođe stanuje svugdje. Našoj književnosti i našem društvu nedostaje ta vrsta seciranja i raskrinkavanja pojedinačnih i kolektivnih slabosti. Ponekad je to, ma koliko se činilo gorkim, ljekovito.

Jesenjin ili Majakovski?

Nekad bih odabrala Jesenjina. To bi bila mladost. Sada biram Majakovskog.

Gdje Vam je ugodnije, u danima ili u noćima?

Dnevni sam tip. Noću spavam. Volim vedar, sunčan dan. To mi je taman.

Zašto se ljudi zaklinju?

Jer su lažljivi, jer je lako pokleknuti, odustati, promijeniti mišljenje - što je sasvim ljudski. Pa nam treba kakva dodatna potvrda. Jača od obične riječi. Zakletva bi nam trebala dati snagu da istrajemo.

A zašto proklinju?

Opet magijska moć riječi. Da neka viša sila izvrši pravdu koju nije lako izvršavati.

Čemu služe milioni zakona i propisa?

Pomislim čemu i million ovih pitanja. Strah od haosa i pokušaji da uredimo stvarnost, uobičajena ljudska djelatnost.

Kome vjerujete?

Bliskim ljudima, prijateljima, sebi. Svima nama donekle. Da nas ne opteretim sa previše vjerovanja.

Pred čijom slikom ste najduže stajali?

Pred slikama Albertha Direra i Egona Šilea.

Kurosava ili Bergman?

Bergman.

Halil Džubran?

Voljela sam ga čitati u mladosti.

Kako danas izgledaju zablude iz Vaše mladost?

Kao sve zablude iz mladosti. Malo smješno, malo tužno sa viškom patosa i nevjerovatnim povjerenjem u život. Valjda je taj višak povjerenja u svijet i ljepota i užas mladosti.

Začin?

O, ima ih više. Zimi cimet, đumbir i korijander.

64?

Igrala sam šah u osnovnoj školi u šahovskoj sekciji. Imala sam puno pobjeda ali i poraza. Onda je brat počeo igrati šah i stalno me pobjeđivao, a ja nisam voljela gubiti pa sam shvatila da to ipak nije sport za mene. Previše sam nestrpljiva.

Vaši strahovi?

Strah od smrti. Strah od gubitka bližnjih. Od gubitka snage i elana. Strah od nemoći i bolesti. Ima ih puno. Strah od straha.

Čega se stidite?

Majka mi uvijek govori da glasno pričam. I da puno pričam. Oboje je i istinito. Pa se toga i stidim. Poslije svakog razgovora mislim – o, opet sam puno i glasno pričala i ispuni me stid i neprijatnost.

Praštate li?

Da.

Tražite li da Vam se prašta?

Da.

Čime se ponosite?

Što sam istrajala u nekim stvarima kada se to činilo teškim i ne baš pametnim. Što sam se borila za svoje izbore i bila spremna plaćati njihovu cijenu. Što sam bila hrabra u pojedinim situacijama i sukobljavala se sa različitim lažnim autoritetima iako sam u suštini puna strahova i najradje bih šmugnula i sakrila se.

Ko Vas je razočarao?

Nisu me drugi previše razočaravali. I kada me neko razočara brzo to zaboravim. Ponekad samu sebe razočaram, to mi je teže.

Koga ste Vi razočarali?

To bi te druge trebalo pitati. Ne znam. Sigurno jesam. Život daje dovoljno prilika da razočaramo i budemo razočarani, ali sve je to ljudski. Treba i to razumjeti, praštati i nastaviti dalje. Strašno je provoditi život u gorčini i razočarenju.

Čemu uvijek dajete prednost?
Ljudima.

Da li ste ikada bili bezbrižni?
Ponekad.

Šta dalje?
Živjeti. Život sam po sebi. To je dovoljno.

Razgovarao Enes Halilović

SEBE I VODU ZAHVATITI *Tanja Stupar Trifunović*

U OŠTRO PODNE

Ptice su mi pojele vazduh kljunovima
u oštro podne suncu narastu vrući zubi
u krv i u meso mi se uvlači
kroz pukotine se nazire propast Kartagine
koža na vršcima prstiju počinje da boli
hodamo visoko uzdižući glave

Dan se lomi pred nama
svaka ima svoju polovinu
mi smo jedna drugoj
i svani mi i smrkni mi
jutro je kamen spoticanja
ko si ti u kosti u kosi i iza lica
ko nas to poklanja jeziku gladnog dana
komšiluku smo zalogaj u ustima
koštici smo oglodano meso
vremenu smo pojedeni sati

Još traje vjetar svečanih mimohoda
još su čempresi nježno zanjihani
i idilični prizori kriju od nas
kako će brzo stići propast

sa televizije glas voditelja proriče
nove poplave nestašice i bolesti
ljudi bezobrazno zagledaju jedni drugima u lica
tražeći po njima slabost žrtve koju bi rado
gurnuli u usta alavim bogovima

*Nema samilosti među ljudima
samo među životinjama
kažeš dok otresaš mačije dlake sa crnih hlača
Kada su osvajači nahrupili u Kartaginu
ljudi su prodani u roblje
zemlja je preorana i posuta solju
da ništa ne niče
Možeš li zamisliti kako se
po ovako vrelom danu svjetlucala zemlja
podno bedema
kao znoj na našoj koži
Ne očekuj samilost*

U oštro podne suncu narastu vrući zubi
ptice su mi pojele vazduh kljunovima
pod noktima me peče slana zemlja Kartagine
ni u tebi kao ni u drugim osvajačima
nije bilo samilosti

DA SE OKLIZNEM

Previše svega loše izobilje otrovno izobilje
izobilje koje boli i pritišće jutro
mačka još spava i njeno tijelo i njen san okrugli su
moje tijelo je razdijeljeno udovima
moje tijelo je šestar šiljak i jedan krak podbada drugi
vani je led i sunce kakav sudar želje i hladnoće

kud ćeš kud se ide u ovakvo jutro sa injem koje blista
pod svjetlom

ali ova ljepota opasna je
mačka je dremaljivi podstanar sna i baš je briga
što toplina koja nju grije mene plaši
ako se predugo zadržim biću svezana
biću porobljena krznom vrelinom disanjem
misli su zli drugar koji te gurka niz nizbrdicu
moraš ustati pokrenuti se
moraš izaći iz raja ka oštrim ivicama stvarnosti klizavo je
sunce lažno tetoši i obećava toplinu
previše svega unutra
a napolju hladno je jutro podbočilo čelo
i čeka da se okliznem

NA DOKOVIMA STOJE LJUDI

Dolaziće i odlaziće i biće pristanište i veliki brod
poezija je oduvijek bila i proroštvo
voljela sam muškarce i žene i ljubav i njene zablude
a putovanja ona su bila pokazatelj da se mogućnost širi
u svim pravcima i preko rubova
Prekomjernost rekla si mjereći korake od kreveta do vrata
prekomjernost je bolest kojom sve ispunjavaš
a mjesec je bio gore i more dolje
i luka je bila puna ljudi koji su razastirali oči jedni po drugima
grebu mi tuđi nemiri potiljak rekla si
želim se zatvoriti u mračnu sobu
i čekati da prođu užurbani koraci grabežljivaca
i uplašeno disanje njihovih žrtava
želim se vratiti kući
kuće su izmicale u magli među brdima
kuće su bile mjesto u zmijskom kolopletu tijelo jedne

je
gutalo drugu
kuće su bile čežnja za mjestom dolaska sa putovanja
ali mi nemamo kuću
samo brod i pristanište dolje u luci za koji kačimo oči
kada polazi kada se vraća mi smo dio tog prizora
mi stanujemo u mogućnosti dolaska u mogućnosti odlaska
kada ulaziš kada izlaziš iz mene
na dokovima stoje ljudi koji čekaju svoje putovanje
koji čekaju veliki brod

ZAVIČAJ

Zavičaj je klupko zmija
ujeda opštim mjestima
kamen sunce
truje otrovom očekivanja
nasilan ispod uzdaha i čežnje
za vinovom lozom maslinom
štapom pritiska glavu otrovnici
šamarom ju je dohvatio po usni
stalno se otvara to mjesto
i sipa so po svim ranama
o kojima ona ne zna ništa
poganim ustima rascijepila je zemlju
i zavukla se u nju
Kud će nesrećnica
uz plot se polehla
zmija je bila
skupila se
samo se pravi mrtva
nije on njen ju je jezik otrovni ubio
Pravda se pred ljudima

pljuje u prašinu gustu pljuvačku u koju
se ona plete u ustima
nikad ga neće ostaviti na miru
zavičaj prokleti

PO VODU

Kada kreneš po vodu misliš
kako je teško sebe i vodu
zahvatiti i izvući
Preko kante prska
naspi još
natovari na leđa
uže povuci
i nosi
A to mjesto zvalo se Zmijštak
i bio je dubok izvor i smokva je rasla pored
a zmije tada nismo vidjeli
majčina braća bila su plećata i mlada
a sad ih nema
nisam voljela to mjesto
svi su se rano zgurili ka zemlji
i majka
Riječi koje je koristila
bile su tvrde kao kamen
i probočile bi kao udarci
njena kičma se savijala ali njena narav nije
Životinje su pitomije
govorila je dok je posipala so po sivim plohama
sa njima znaš šta da im daš šta da uzmeš
i koja će im naići glad
sa ljudima ništa ne znaš
i zato se od njih sklanjam

*A toplo je danas
ti si mogla otići po vodu
kaže dok koze rozim jezicima
dugo i uporno stružu so sa stijena*

PEČE

Nemaš odavde kud kad ovaj zvizdan upeče
kada te sabije pod ploču
kada ti zguli kožu
kada te bole kosti i travka
i zamka koju si ptici postavio
i njena kost meka dok puca sada u tvojoj odzvanja
Ulovljen sam kažeš
i nebom i zemljom i nasiljem njihovim nad nama
da mame oči da krive kičmu
da dižu da lome da stišću da jedu
da mislimo da ćemo gore a dolje nas gura
ona sila u koju zurimo
dok sunce izlazi i dok dan još rasparan nije
(znaš kako ovdje peče kćeri)
mislio sam da bolji možemo biti ljudi
u dolini dolje niz cestu
ona bratova zemlja oko koje smo se tukli
u draču i u zmije je srasla
a brat svašta
ni njega više nema
samo ta zemlja što nas posprema kao majka
peče
sve nas je sunce prevarilo
i nigdje više obećanja i žeđi i čežnje i maštanja
za ovu mrvu spaljene njive
i šaku vode u škrapama

SUROVO

Surovo je vjetar ogulio cijelo lice planine
sivo ti je u tom prizoru koji iskače dok žilet ide niz kožu
odrastao si bos i noge su ti bile izgrebane
po Isusovoj kruni gazio si trčeći kroz šiblje
a vreli kamen u sredini bio je njegova ljubazna glava
Odrasla si gladna i oči su ti bile gladne
upirala si njima u dane koje si gutala
Još je bila zamka kojoj nikad ne odoli prazan stomak
– još susret to dvoje
i prizor je bio završen
u njenu glad slilo se sve trunje s njegovih nogu
u ubojima utrobe udarci i potomci
siva je bila fotografija sa koje se surovo smije na nas

PLODNOST

U njivu sam sam ih posadila šestero
troje je niklo
troje nije
jednom je mrzlo oko glave
i zima mu je u čelo ušla
jednu je bolest umotala u povoje svoje
jedno sam pobacila
ni da ga nosim nisam znala
lako je niz nogu sišlo
i u zemlju sjelo
dok ne poraste sasvim
u kukuruz u šiblje u plod jabuke
u zelenu i meku travu

OTAC I MAJKA

Vjetar govori sa stijenama
danima čekamo kišu
drvo zavodi grom
nekad je toplina preoštra
a tijelo pretvrdo sve gori i puca
pod dodirrom crni ugarci

Režeš hljeb i kažeš sve u bašti je uvenulo
sve je suvo i mi i lišće i trava i hrana
žedne životinje hodaju kao lude oko kuće
kroz otvorene prozore teče vreli vazduh
i miješa se sa našim dahom

Nesreće dijelimo na pola
sve ostalo smo pogubili usput
a zaborav on jedini raste
među kamenjem i smiljem
i beremo ga po cijeli dan
jer nema više što drugo da se učini

Otac je legao na stijenu
i stopio se sa pejzažom
majka leđima pridržiava zid kuće
i čeka da uraste u nju
da nas neko dočeka
pod spaljenim stablom
kad s puta dođemo kući
koje nema

PRISTOJNI GRAĐANI

Nježno jedni drugima nježno maleno šilo ispod rebara gurnu
Prejaka grubost prevelike rane uznemiravaju ih

Nježno načiniš nekog pogrešnim
pa postoje stolci neudobni za sjedenje
i šta radimo s njima recite mi
škart to biva škart
i među ljudima je isto
Samo nekima nježno dati do znanja treba
da ne mogu više biti pristojni građani
udobni svakoj rukavci svakom društvu
svakom veselom brbljanju po foajeima pozorišta
gradskim kafanama
na uzvišenim mjestima kulture kakvoj izložbi
gdje svi znalački klimuckaju glavama a u prvom redu
glave su najveće
a prema vratima sve manje i manje
na izlazu malecke sasvim
Pristojnih nema prema periferiji magli i tvorničkim
dimnjacima
Pristojnih nema po kafanama na autobuskim
stanicama
one su otrovne gljive one su mjesta zločina
tamo te izbiju šakom flašom tamo krv curi niz lice
i smrdi mokraća i rakija
tamo nema pristojnih građana
tamo se ljubav svodi na psovku
i lijepljenje očiju po dupetu konobarice
pristojni građani tu ne zalaze
u tugu i mrak u bol i beznade
među uboge prosjake
pristojni građani se u njihove džepove noću uvlače
da im pokradu ono malo svjetlosti što su od dana isprosili

BEZEMLJAŠI

Djed je bio proleter
nije imao ništa baš ništa
hrabro je stupao u novi svijet ni sa čim
baš ni sa čim
i kad je pričao to o sebi
o precima o gladi
o ocu i majci bez kojih je ostao lako
kao što neko ostane bez dugmadi
slušala sam ga i mislila
blago nama blago nama
što bez tereta očeva
bez tereta djedova
što bez igdje ičega
stupamo u novi svijet
na praznim našim rukama rastemo
u kućama golih zidova
u svijetu bez ukrasa
slušajući sočni jezik psovke
koja sustiže i popa i partiju
učimo da smo sretni i ponosni
bez igdje ičega neopterećeni
sasvim lagani od teške savjesti
vjere zemlje i zakona
i njihovih zemaljskih predstavnika
pomazani sopstvenom naivnošću
čista srca stupamo u novi svijet

U PODRUMIMA

Ljudi vire iz podruma
da li je prošao bijes visokih dimnjaka

da li je istina da u tvornicama svoja gnijezda prave laste
da su stakla polupana
i praznina zri po mjestima gdje smo tijelima
proizvodili sutra
da li mašine ćute a prašina im tka pokrov
da li miševi raznose mrve naših nepojedenih obroka
a sove huću umjesto nas sa gradilišta gdje nedovršene
stoje zidine
svega što smo započeli
da li je ovo naša zemlja
da li smijemo izaći iz podruma
ili da još ostanemo tamo
dok sve ovo ne prođe

I SLOBODA ĆE DOĆI

I doći će promjene za kojima žudite
i sloboda o kojoj trućate
i pravda koje nema
jedni vladari će zamijeniti druge
oni koji budu okrutniji
će pobijediti
doći će i reći mi smo pravednici
razbijaće i protjerivati milujuć djeci
oštricom noža obraze
(djeca će poslije imati noćne more
i sanjaće vojnike koji marširaju i budiće se u znoju i strahu
a učiteljica u školi će im pričati o oslobodiocima)
Mladi će se radovati promjenama neredu po ulicama
i mogućnosti da konačno nešto dožive
da se ovaj svijet trgne iz učmalosti
uzbuđenje će platili glavom
ali šta je jedna glava za slobodu

dinamično tržište brzo proizvodi živote i smrti
lica mrtvih junaka vječno su mlada i lijepa
i nešto anđeosko pada po njima sa svjetlošću i prašinom
Stari nervozno pljuckaju po zemlji kriju oči
i zaziru od sebe samih

Oče zašto si tako mračan došla je sloboda
sloboda se smješka na zgarištima
sa strvinama zavodi mlada tijela vojnika
legne sa svakim od njih
neki se probude neki ne
Došla je sloboda
više glas sa razglasa
neka ugrabi svako koliko mu treba
dok traje rasprodaja dok je tu

44
jer ona ide dalje
ona će biti još skuplja
kad dođe idući put
po nas i našu djecu

NEDJELJOM

Nedjeljom na stolu ribarnice koprca se debeli šaran
dok otac poseže za novčanikom
majka vadi veliki ceker iz torbe
a dijete tužnim i znatiželjnim očima gleda prvu smrt
ubistvo šarana otetog iz bazena
Nedjeljom ja sam najusamljeniji čovjek
jer sve ovo gledam iz prikrajka
i nisam otac koji će djetetu čistiti šarana od koščica
i nisam majka koja će ubrusom brisati njegove meke usne
i nisam dijete koje će zaspati sito
i pomalo prestravljeno jutrošnjim prizorom

Nedjeljom nakon što prođem pijacom
i moje oči bivaju raznesene na sve strane grada
u punim cekerima
ja odlazim slijep i prazan u obližnju kafanu da pijem

ŽIVOT SE ODVIJA NA RUBOVIMA

Život se odvija na rubovima grada
među musavom djecom koja za prolaznicima viču tata
i taru usta o majčinu poderanu suknju

Život se odvija na rubovima suknje
jer ruke djece rastu a objekat žudnje jednako titra
pred njihovim očima
i razdraženim živcima

Život se odvija na rubovima živaca
u posrtanjima u nevidljivim lomovima
gdje kosti srastu pravilno
a srce nepravilno
i jedan izdajnički prst
uporno pokazuje obmanu u ogledalu

Život se odvija na rubovima tvog prsta
koji slučajno susreće moj
na rubovima knjige
koja prelazi iz jedne u drugu ruku
ovi rubovi nikad neće srasti u njima pulsira
život žestinom infekcije u otvorenoj rani

Život se odvija upravo tu
na rubovima otvorene rane

GODINAMA POSLIJE RATA

Plavi žuti zeleni i crveni aviončići dječaci sanjaju da lete
Ali krila su im krhka
i svaka kiša i svaki vjetar ruši njihovu šarenu papirnu
eskadrilu

Smrt je još uvijek beskrvna i nestvarna ali se šunja
Oni još uvijek maštaju o padobranima puškama
i nepobjedivosti

Pravi rat je još uvijek daleko u mračnoj šumi
Nad igralištem je sunce ali nad šumom pada kiša
dječake raduju velike munje u daljini jer ne znaju
da je to igra

poslije koje neće ustati i otići kući
radoznali dječaci ludi dječaci žedni dječaci vežu
patike na nogama

i trče u susret pljusku
Dječaci padaju po zemlji i njihove duše lete kao maslačci
svakog proljeća pun ih je vazduh
i godinama poslije
rata

VUK KOJI JEDE SNOVE GILGAMEŠOVIH KĆERI

Vladislava Gordić Petković

„Iako sam nedvosmisleno žena u kuhinji, u zagrljaju, u porodilištu, kad sednem da pišem ne samo da nisam žena, nego više nisam ni sasvim ja“. Možemo u ovoj izjavi spisateljice Mirjane Mitrović (sačuvane u jednom njenom intervjuu) prepoznati pokušaj spajanja bioloških i kulturnih elemenata u definisanju ženskog identiteta, možda čak i smerno negiranje ženske posebnosti. Ipak, iz nje kao najvažniji detalj izranja oslobađanje od sebe: pisanjem se izlazi iz ljuštore ograničavajućih određenja i postaje neko drugi, ili nešto drugo.

Bermudski trougao kuhinje, zagrljaja i porodilišta ponekad, za posvećene i darom povlašćene autorke, može biti tačka lekovite katastrofe. Taj prostor ne mora biti mesto nestanka svega dragocenog, nego može da bude mesto gde izranja ona Petrarkina galija puna zaborava kojom, doduše, kormilari njen dušmanin, ali zato izronjeni zaborav u procesu dugog, strpljivog glačanja i prosejavanja nepogrešivo uspeva da se prometne u snažnu i autentičnu povest, koja je istovremeno i ispovest, u pismo o namerama ili u pismo opomene.

Poezija Tanje Stupar Trifunović čini najviše što može da odagna tradicionalno, ukorenjeno nepoverenje u značaj i važnost ženskog iskustva, i da prizove svako moguće osvedočenje o umetničkoj vrednosti ženske percepcije i o tragičnoj dubini ženskih konflikata. Čini to, međutim, bez fanfara i jauka, onako jednostavno, neposredno i nepretenciozno kako

pesnikinja samu sebe predstavlja u jednom intervjuu: „Mislim da sam u svemu kao i druge žene. Glupo je da se pravim nešto što nisam, jer u sebi nosim svu tu tragiku i komiku ljudskog bića, koje je nekad veličanstveno, a nekad je krhko i jadno.“

I doista se kuhinja, zagrljaj i porodilište mogu definisati kao nekada veličanstveni a nekada jadni prostori i dimenzije Tanjine poezije. Mnogo njenih pesama govori o svakodnevnim obavezama i o anksioznosti koju nagomilane ženske dužnosti ulivaju zbunjenim, rasejanim i hronično umornim lirskim junakinjama; mnogo je oporih i burnih pesama o ljubavi koja se silovito prisvaja ili od koje se beži; mnogo je i pesama koje govore o materinstvu kao misiji da se kćerima-naslednicama ugradi nemogući bajpas sumnje i optimizma.

Dok prozaistu prati košmarna misao da bi njegovo jedinstveno iskustvo u trenutku kada se pretoči u narativ moglo postati ponovljivo, trivijalno i bezlično, pesnika mori druga briga: kakvom i kojom rečju prevladati nemost suštine i nemost praznine, i kako pokazati da se te nemosti duboko razlikuju? Žučne debate o smrti i strasti ne mogu bez poezije, niti poezija može bez njih; poezija je uvek i slika, i suočavanje sa njom, ona je i prizor i bekstvo od njega. U pravoj poeziji radost i patnja imaju jednake vidokruge, hir i posvećenost identičnu upornost, uznemirenost i sabranost jednaku važnost. Umetnička tradicija koja stiže iz lektire i stvaralačka praksa koju oblikuje životne bilanse mogu da budu u doslednom, neprekinutom konfliktu, jer svako osvešćenje i posredovanje pesničkog iskustva pokrenuće revalorizaciju normi i postupaka saznavanja i tumačenja vezanih za nastanak književnog dela.

Pesničko stvaranje Tanje Stupar Trifunović uspostavlja se na snažnom i strasnom saobraćanju sa više sagovornika, koji su istovremeno prijatelji i ispovednici, dragi sapatnici i neželjeni svedoci. Tanjina poezija bavi se reaktualizacijom intime i čulnog doživljaja. U njoj su prisutni i lična intimna istorija i

svakodnevnica sveta, nespokoji sna, jave, ljubavi i smrti. Ta je poezija spremna da raščetvori svaku misao, sliku i emociju u želji da dospe do spasonosnog zaceljivanja. Stvaranja, međutim, nema bez osećaja stranosti, koje je na samom njegovom početku: stranost je teška ljubav, rizičan izbor ili neumitnost, stranost je više nego modernistička mitema o nemogućnosti povratka i neizbežnosti otuđivanja. Intimno i političko, poetičko i svakodnevno, čitalačko i stvaralačko stapaju se u čvrst amalgam. Dug slobodni stih, posvećeno razmišljanje i strpljivo čekanje odlikuju Tanjinu poeziju, besprekorno uklopljenu u brzu struju borbene ženske književne tradicije koja intimistički i ispovedni postupak ne gleda kao odušak, već kao oružje u posvećenoj igri idejama i uзорima, modelima i značenjima.

Ciklusi pesama Tanje Stupar Trifunović čitaju se kao posvete privilegovanim prizorima i stanjima duše od kojih se ne može pobeći; lovimo ih kao iskre budućih narativa, jer, u temelju i zakonu svakog stiha moraju se zateći i prizor i emocija koji će se uvek dodirnuti i proze. Ciklus „On i ona po Barnsu“ razvija romantično-sentimentalni zaplet, razbokoren u više lirskih perspektiva. U pesmama se pominju direktor pilane koji zna kako „puca drvo“, „na koju stranu pada prerezano“ i čeka da se na vratima pojavi žena veverica; „ozdravljenje od uzaludnog života“ jedna je strašnih i paradoksalnih želja koje postaju izvesnosti, i izvesnosti koje maskiramo u želju. Vrhovi drveća i osunčani krovovi mogu da budu snažan faktor nerazumevanja između muškarca i žene, a ono što bi u razlivenim perspektivama Barnsovih logoreičnih junaka izmamilo osmeh i razumevanje, kod Tanjinih lirskih protagonista postaje nervozna seta i mrzovoljni žal. U poeziji Tanje Stupar Trifunović nižu se dnevnicu mnogih ljubavi i istorije mnogih bolesti i neuhvatljivih žudnji, ali pesnikinju ni lako stečen nespokoj, ni paradne rane jednostavno ne zanimaju.

Daleki horizont Tanjinih pesama zgrčen je u pulsirajuću tačku ginomahije: u žižu ženske borbe sa svetom oko sebe i

svetovima u sebi, borbe koja može da bude laka i lepa, groteskna i ogorčena, usredsređena na pobeđu ili, češće, do iznurenosti zaposednuta znacima nadolazećeg poraza. Tanja vrlo otvoreno piše o ženskom telu i seksualnosti, rije po odnosima muškaraca i žena, bori se i raspravlja, ne plaši se nijednog bezdana niti ijednog poriva. Ona bez zazora propituje mušku dominaciju i žensku podređenost: glas njene pesme spreman je i da se posvađa i da optuži, da otme svoje pravo telesnog uživanja tamo gde je već u mentalnom prostoru zapečaćen neminovni nemir pitanja i misli.

Tema migracije sve je snažnija umetnička i istraživačka opsesija, pri čemu ova reč više ne označava samo promenu jezičkog i kulturnog okruženja, već i premeštanja socijalnih relacija u virtuelne svetove: jedan od tih svetova jeste i poezija, koja kipi i vri nedoumicama. Lirska junakinja Tanjine poezije jeste ona koja čini „prosječne gadosti“ („Iza ponoći“), a njeno povlašćeno mesto je uvek na telu, tamo gde počinje „topli kosmos majčinih grudi“ („Zadovoljstvo“). Ovu poeziju govori glas samotnog bića, žene koja je odlučna da u svakom pokušaju razgovora i istraživanja sveta osvoji prostor za sebe, makar to bila ćelija ili samica. Vidljiva je i postojana Tanjina vilinska teritorijalnost, žudna fascinacija poznatim prostorom kao uporištem ženskosti. Antologijska pesma „Kuća“ sadrži retko sretanu, a tako važnu, ironijsku distancu lirske junakinje od samoprevarnog uverenja da se izbeglička i ratna promena staništa može čitati kao ulazak u izazov novih početaka. Međutim, sa odrastanjem raste i bol novih početaka, te teška i mračna slika žene koja mora da se isplače pred kućom koja je nekada bila njena natkriljuje sve neukusne neonske reklame optimizma.

Ženske sudbine Gilgamešovih kćeri u istoimenoj pesmi otkrivaju da žene unose red u svet oko sebe, ali da ga ne mogu uneti u sebe. To kao da je tužna tajna ženskog bića u Tanjinoj

poeziji. Detalj o tome kako Gilgamešove kćeri "u deset piju drugu kafu" ukazuje da ne postoji ni početak ni kraj njihovog dnevnog ritma: ceo im je dan tromo, hipnotičko ponavljanje, bez šarma i čarolije kojih kao da nikada nije ni bilo. Živi se između saveta za lakši život i polusvesnih odluka: „kuvaju ručak podgrijavaju večeru / farbaju kosu rađaju sinove“, "čitaju časopise o sređivanju kose kože / noktiju lica dječije sobe vrta seksualnog života“.

Te žene, i sve one umorne majke koje se često pojavljuju u pesmama, marginalizovane i skrivene, ukazuju da je matrifokalnost stalna preokupacija pesnikinje, ali ništa manje nego telo, zadovoljstvo, promene raspoloženja, sastanci i rastanci. Prepoznaje se kako ambivalentnost prema sopstvenoj ženstvenosti, tako i ambivalentnost prema svim ženskim ulogama bez razlike. Tanja Stupar Trifunović ljušti već naprsu pozlatu sa ženskih utešiteljskih formula, stalno nas podsećajući koliko je strašan zjap koji razdvaja svakodnevne rutine kuvanja i spremanja i suočenje sa nemogućnošću da se rutinske klasifikacije pospremanja kuće primene na svoje misli i osećanja.

Pesma „Srećan kraj“ udomljuje vuka koji jede snove: njega se kćer boji („noću boji se mraka čvrsto se pribije uz mene / i šapuće mama ne spominji vuka) a majka zbog toga oseća krivicu, fizički opipljivu kao ostatak nekadašnje strasti: „nekad sam ljubovala s vukom“. Obraćajući se kćeri kao Crvenkapi, majka je upozorava da vukovi „uvijek opustoše naše korpe“ pre nego što u njima one budu ljuljale „lovčevu djecu“. Sa uverenjem da ginomahija može izvojevati svoj srećan kraj, veza majke i kćeri pronosi traume, nesporazume i polovične informacije o predstojećim emotivnim rasapima kroz generacije, iz pesme u pesmu, kao krst Bermudskog trougla na kom su se kao lepljiva paučina razmrežile ljubav, dužnost i krivica ženskog Hrista. Neverstvo i beznađe ipak neće imati vlast, dok je god snažnog i mirnog pesničkog glasa Tanje Stupar Trifunović.

Tanja Stupar Trifunović, privatna arhiva

KRENULI SU PO SENTU

*

Mile Stojić 1955

Naida Mujkić 1984

Milorad Pejić 1960

Adin Ljuca 1966

Mustafa Zvizdić 1970

Dragoslav Dedović 1963

Tanja Stupar Trifunović 1977

Vladislava Gordić Petković 1967

SENT

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I KULTURU

Broj 64 Godina XXIII Novi Pazar, 2023.
Prvi broj časopisa objavljen je 27. decembra 2001.

Osnivač i glavni urednik Enes Halilović
Grafička oprema Milojko Milićević
Lektura Elma Halilović

Izdavač Građanski forum
Novi Pazar, Kej 37. sandžačke divizije A/19
Poštanski fah: 130

Štampa Grafikart, Novi Pazar

ISSN 1452-970X

Stavovi autora nisu nužno i stavovi redakcije

**Izdavanje ove publikacije podržalo je
Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije**

